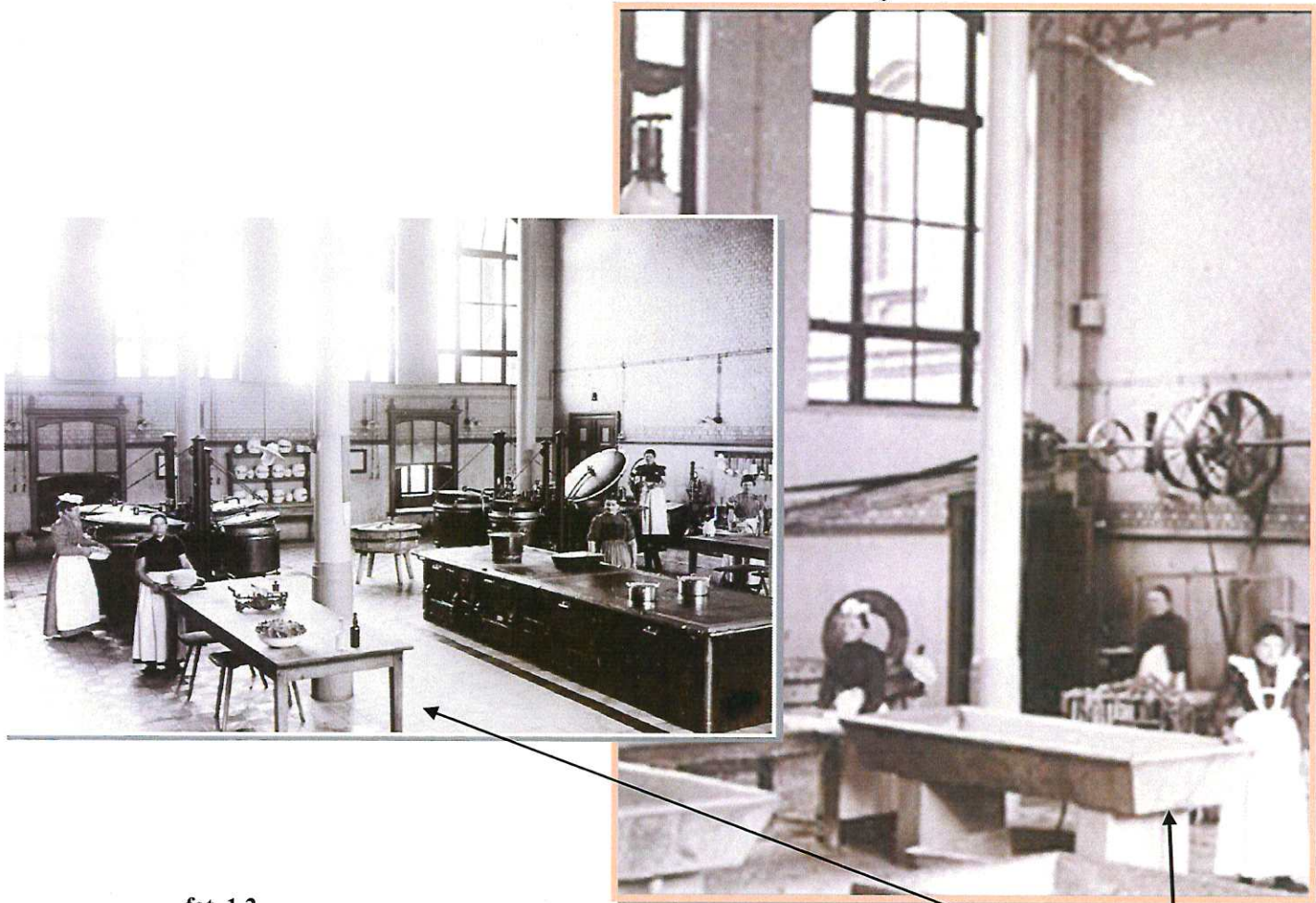

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Dotyczący: **wnętrz pawilonu XXVI budynku gospodarczego Wojewódzkiego Szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. Stanisława Kryzana usytuowanego przy ul. Skarszewskiej 7 w Starogardzie Gdańskim, dzielnica Kocborowo**

Autorka opracowania : **dr Ewa Jachnicka - Konserwacja i Restauracja Elementów i Detali Architektonicznych**

fol. 1,2.

Historyczne fotografie z 1898-1900 roku przedstawiają wnętrza **kuchni** oraz **pralni** z wyposażeniem istniejącym częściowo do dnia dzisiejszego

<https://m.facebook.com/starystarogard.gdanski/photos/a.1558480487763134/2296546760623166/?type=3>

https://fotopolska.eu/Szpital_dla_Nerwowo_i_Psychicznie_Chorych_im._Stanislawa_Kryzana?f=783729-foto

**WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW**
w Gdańsku
ul. Dyrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

Opracowanie jest załącznikiem do

decyzji

Nr. 20.8142.216.4.2023.DW(k2)

z dnia 13.07.2023

podpis

opracowała: dr Ewa Jachnicka

Ewa Jachnicka

dr EWA JACHNICKA
KONSERWACJA I RESTAURACJA
ELEMENTÓW I DETALI ARCHITEKTONICZNYCH
nr dypl. 1880, WKZ-4081/94
12022. ORKDIS ZPAP

Starogard Gdański-Kocborowo, maj 2022
Dokumentacja chroniona prawem autorskim

Zawartość opracowania

1. Część ogólna	2
2. Lokalizacja budynku – pawilonu nr XXVI	3
3. Ogólny opis budynku XXVI oraz wnętrza pawilonu: ścian, stropów, posadzek, schodów, drzwi	- 4
4. Rys historyczny z analizą porównawczą założeń szpitalnych o podobnym charakterze leczenia i architektury	- 10
5. Badania konserwatorskie – wskazania WPKZ w Gdańsku	13
6. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń (wnętrza budynku)	13
7. Zakładane efekty rzeczowe po wykonaniu konserwacji wnętrza budynku	17
8. Zalecenia i wytyczne konserwatorskie	18
9. Proponowane metody i środki prowadzenia prac konserwatorskich (Program prac konserwatorskich)	- 21
10. Wnioski końcowe	30
11. Dokumentacja fotograficzna	31
12. Aneks. Analizy materiałów i technik elementów budujących wnętrza	37
12a. Pierwotna kolorystyka ¹ . Badania stratygraficzne warstw i powłok malarskich, poszczególnych części budynku i detali wyposażenia wnętrza	- -

1. Część ogólna

1.1. Program prac konserwatorskich dotyczy wnętrza pawilonu XXVI wchodzącego w skład Wojewódzkiego Szpitala dla Psychicznie i Nerwowo Chorych w Starogardzie Gdańskim, usytuowanego przy ul. Skarszewskiej 7. Dokumentację opracowano na podstawie zlecenia otrzymanego od Zamawiającego: MM PROJ-BUD MARCIN MŁODZIANKIEWICZ, 87-100 Toruń, ul. Gen. Józefa Hallera 65A/3

1.2. Niniejsza dokumentacja to forma rozpoznania historii oraz architektury założenia szpitalnego w Kocborowie¹. Tym razem wnętrza: dekoracji ściennych, posadzek oraz elementów wyposażenia, zaprojektowanych jako części spójne kolorystycznie i materiałowo.

1.3. Celem opracowania jest ustalenie stanu technicznego poszczególnych elementów wnętrza budynku poczynając od kondygnacji podziemnej, poprzez pomieszczenia kuchni, pralni, kończąc na poddaszu budynku, dalej: wartościowanie poszczególnych części budynku, wytypowanie detali najstarszych, współczesnych i wskazanie postępowania konserwatorskiego/naprawczego. Typowanie elementów do renowacji i rekonstrukcji zostanie wykonane na podstawie analiz konserwatorskich. Zanim jednak powstanie analiza konserwatorska (badanie konserwatorskie) należy opracować między innymi: stan zachowania, określenie przyczyn i skutków destrukcji wnętrza, opis i rys historyczny wybranych elementów, program prac naprawczych, zabezpieczających z wymianą elementów wtórnych nie nadających się do dalszej eksploatacji.

1.4. Po opracowaniu punktów Programu Prac Konserwatorskich, w którym zaproponowane zostaną metody oraz środki wytypowane do poszczególnych zabiegów, powstanie dokumentacja badawcza wskazująca pierwotną dekorację wnętrza². Zostaną wskazane barwy historyczne, na podstawie których będzie można zaprojektować kolorystykę poszczególnych części obiektu. Należy pamiętać, że podstawową działaniem architektonicznym w budynku, w końcu XIX wieku była spójność materiałowa i kolorystyczna, co należy powtórzyć.

1.5. Dokumenty wykorzystane do opracowania:

- Karyś J., Ważny J. *Ochrona budynków przed korozją biologiczną*, Wyd. Arkady, 2001
- Kurdowski W., *Chemia materiałów budowlanych*; Kraków 2003

¹ Niniejsza dokumentacja jest kontynuacją poznawania budynku, jego historii. Pisano już na temat stolarki okiennej pawilonu XXVI [w:] Ewa Jachnicka, *PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH dotyczący: stolarki okiennej i drzwiowej – elementów elewacji pawilonów X, XI, XV, XVI, XXIII, XXVI wchodzących w skład Wojewódzkiego Szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. Stanisława Kryzana usytuowanego przy ul. Skarszewskiej 7 w Starogardzie Gdańskim, dzielnica Kocborowo*, styczeń 2021

² Fotografie na stronie tytułowej

- Jacek Koziński. *Przyczynki do sposobów konserwacji starych drewnianych kościołków*. publ. [w:] *Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki* Vol. 11 No2 (41)2000
- Tomasz Majewski, *Ekspertyza techniczna stropu nad piwnicą budynku nr XXVI (pawilon gospodarczy) zlokalizowanego w Starogardzie Gdańskim – Kocborowie, na terenie szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych*, sierpień 2021
- Wiadomości historyczne pozyskane od pracownika szpitala p. Marka Ossowskiego
- <https://www.fotopolska.eu/833018,foto.html>
- <http://www.kocborowo.pl/szpital1.html>
- <https://www.facebook.com/razproza/posts/2036333249911431/>
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Szpital_dla_Nerwowo_i_Psychicznie_Chorych_w_Starogardzie_Gdańskim
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 22 sierpnia 2018, poz. 1609
- Nowa Karta Ateńska- 1998, ze zmianą z 2003 roku; czy też Europejska Deklaracja Praw Miejskich – 1992 r.(m. in. obywatele miast mają prawo do: /.../ dobrej jakości otoczenia architektonicznego i przestrzennego /.../ zrównoważonego, ustawicznego rozwoju); Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych- ICOMOS, Waszyngton 1987, a także Dyrektyw Unii Europejskiej dot. gospodarki przestrzennej, z których najważniejszą wydaje się być Dyrektywa 85/384 mówiąca, że: architektura, sposób zharmonizowania budynku z krajobrazem zurbanizowanym lub otwartym, stanowi dobro publiczne....

1.6. Niniejsze opracowanie wykonano zgodnie z zamówieniem, w oparciu o obowiązujące przepisy oraz zasady wiedzy technicznej³. Stanowi komplet dokumentacji niezbędnej do realizacji celu, jaki został określony w zleceniu Zamawiającego i wchodzi w zakres prowadzonej działalności gospodarczej zarejestrowanej w ewidencji działalności gospodarczej Urzędu Gminy Szemud w dniu 17-06-2016 roku.

2. Lokalizacja budynku – pawilonu nr XXVI

Kocborowo – znane także pod nazwą Kocborsko, niem. Konradstein, Conradstein, jest jedną z ośmiu dzielnic Starogardu Gdańskiego. Kocborowo usytuowano w oddaleniu od centrum Starogardu, w północnej części miasta. Znaczną część dzielnicy Kocborowo zajmuje założenie szpitalne, w skład którego wchodzi pawilony Wojewódzkiego Szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych "Kocborowo". Zabudowania szpitalne znajdują się przy głównej drodze w kierunku ze Starogardu Gdańskiego do Skarszew, przy ulicy Skarszewskiej. <https://mapa.targeo.pl/starogard>

ryc.1

Kocborowo
szpital im. Kryzana

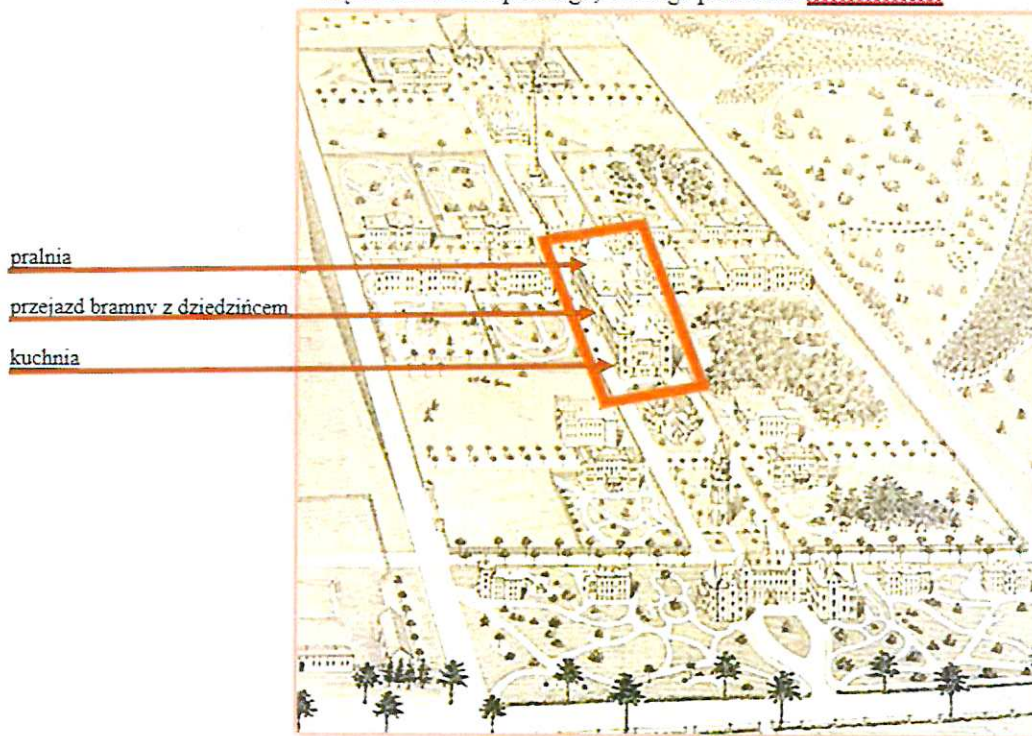
Fragment
historycznej części
miasta Starogardu
Gdańskiego

³ Ustawa z dnia 23-07-2003r o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. nr 162 poz. 1568 z późniejszymi zmianami)

ryc. 2. -z 1903 roku. Pawilon XXVI – usytuowano w centralnej części założenia szpitalnego, zwanego pierwotnie Conradsheim

Panorama założenia szpitalnego w Kocborowie/Conradsheim, 1903 rok.
<https://www.fotopolska.eu/833018,foto.html>

3. Ogólny opis budynku XXVI oraz wnętrz pawilonu: ścian, stropów, posadzek, schodów, drzwi

Budynki zespołu szpitala w Kocborowie utrzymane są w jednolitej stylistyce charakterystycznej dla Prus końca XIX wieku. Nawiązują do surowości gotyku krzyżackiego, skromnie zdobione elementami architektonicznymi wykonanymi z ceramiki (budynki z czerwonej cegły). Wyjątkiem jest wyrazista, ozdobnie profilowana stolarka, wykonana zgodnie z modą czasu powstania budynków. Dominantą założenia, stylowym akcentem zespołu budynków szpitalnych, jest wodociągowa wieża ciśnień usytuowana w alei centralnej. Obok pawilonów pełniących funkcje oddziałów szpitalnych, czy też zaplecza gospodarczo-administracyjnego, wybudowano także zespoły budynków mieszkalnych dla pracowników szpitala, które zlokalizowano na obrzeżach. Jest również kaplica, posadowiona w osi, na tyłach, w części zachodniej. Przylega do przyszpitalnego, czynnego do dziś, cmentarza zamykającego optycznie całe założenie. Całość zespołu szpitala jest czytelna i zewnętrznie utrzymana w niemal niezmienionej formie. Stanowi cenną pamiątkę spuścizny materialno-kulturowej dawnych Prus Zachodnich⁴. Niestety ze względu na współczesne normy szpitalne i wielokrotne remonty -wnętrza uległy znacznym przemianom. Dzięki zachowanej, historycznej fotografii, możliwy jest powrót do wartości pierwotnych –oryginalnych, skromnych dekoracji ściennych, układu płytek posadzkowych i rozpoznania funkcji dawnych przedmiotów, czy urządzeń. Po wykonaniu badań konserwatorskich, stratygraficznych możliwa będzie rekonstrukcja kolorystyki elementów poszczególnych pomieszczeń: ścian, stolarki drzwiowej itd.

3.1. Bryła budynku

Bryła budynku gospodarczego, usytuowanego centralnie jest 4 kondygnacyjna, z widocznymi, 6-cioma wieżami/ryzalitami klatek schodowych. Obiekt pierwotnie podzielono na

⁴https://pl.wikipedia.org/wiki/Szpital_dla_Nerwowo_i_Psychicznie_Chorych_w_Starogardzie_Gdańskim#Historia_i_współczesność (dostęp 05.05.2022)

dwie symetryczne części; część wschodnią z funkcją kuchenną i część zachodnią z pralnią. Podział obiektu widoczny jest w części przejazdu bramnego, północno-południowego biegnącego przez wewnętrzny dziedziniec. Plac tworzący niegdyś dość przestronny dziedziniec/patio został znacznie zawężonym po dostawieniu parterowych dobudówek funkcjonujących jako zaplecze kuchni oraz mniejszej dobudówki⁵ pralni. Pierwotne wejścia główne do budynku znajdowały się w czterech narożnych wieżach, w których wykonano schody prowadzące aż na poddasze nieużytkowe. Współcześnie, w wykuszach centralnych, nad przejazdami bramnymi wbudowano współczesne klatki schodowe. Klatki schodowe powstały po wyburzeniu stropów oryginalnych pomieszczeń istniejących niegdyś w tychże pionach.

Obiekt jest okazały, zaprojektowany z rozmachem, stanowi trzon zabudowań szpitalnych Kocborowa, również dzięki finezyjnej dekoracji architektonicznej, a także charakterystycznym, czworobocznie zadaszonym ryzalitom górującym nad niemal płaskim zadaszaniem pozostałej części budynku. Współczesne dostawienie do elewacji większych lub mniejszych dobudówek (np. na całej długości elewacji pod pralnią, wejścia w miejscu okien itd) zagubiło pierwotną symetrię bryły.

3.2. Rzuty poszczególnych kondygnacji

Biuro projektowe MM PROJ-BUD MARCIN MŁODZIANKIEWICZ z Torunia, dla którego powstaje niniejsza dokumentacja, przygotowało rzuty poszczególnych kondygnacji budynku i oznaczyło miejsca ważne dla badań konserwatorskich i konstrukcyjnych.

Badania konstrukcyjne podziemnej części budynku, gdzie widoczna jest znaczna korozja materiałów budowlanych i znaczne zmiany, przebudowy na wykonanych prowizorycznie wspornikach, podwiązaniach, a także ocena wszystkich elementów konstrukcyjnych kondygnacji naziemnych wykonało biuro projektowe j.w. autor – Filip Białecki

Badania konserwatorskie autorstwa Ewy Jachnickiej wskażą drogę do zaprojektowania pomieszczeń w sposób zbliżony do rozwiązań pierwotnych tak kolorystycznych, jak i materiałowych.

3.3. Kuchnia

Pomieszczenie kuchenne jest przestronne, zajmuje wschodnią strefę budynku. Charakteryzuje się znaczną powierzchnią i kubaturą - optycznie zajmującej dwie kondygnacje. Stropy wsparte są żeliwnymi, ozdobnymi kolumnami z profilowaną w kielich głowicą i podstawą/cokołem o nieco większym przekroju. Obecnie –relikty oryginalnej, kamionkowej posadzki są w stanie destruktu. W latach 70.XX wieku⁶ posadzka została w znacznej części wymieniona na nową, bez stylową. Podobnie okładziny ściennie - na miejsce po skutych płytach lastriko, skuciu profilowanego gzymsu – położono współczesne, białe kafle. Spoina nowych kafli jest bardzo wąska, cementowa, co wskazuje na czas powstania okładziny. Ceglane wątki ściennie, jasne (beżowo-kremowe) ozdobiono pierwotnie fryzami układanymi z malowanych powierzchniowo cegieł w kolorze ciemnej szarości (strona tytułowa i stratygrafia warstw). Wtórnie, w okresie powojennym pomalowano je białą lamperią olejną (odcień „chłodny”, niebieskawy). Pierwotne, duże okna/witryny doświetlające część wnętrza były prawdopodobnie drewniane, malowane na kolor ciemny. Tak wielkie okna nie wytrzymały próby czasu i w latach 70.XX wieku zostały zastąpione nowymi, stalowymi. W

⁵ Dobudówka pralni od strony dziedzińca zawsze istniała, świadczy o tym wystrój wnętrza. W ostatnich miesiącach jej elewacja została odnowiona i sprawia wrażenie elementu współczesnego

⁶ W latach 70.XX wieku pawilon XXVI poddano remontowi. W trakcie prac zmieniano grubości zaprojektowanych belek konstrukcyjnych na belki o mniejszych przekrojach, mniejszej nośności. Wymieniono wówczas płytki posadzkowe w obrębie centralnej części pomieszczenia kuchni. Przy okazji skuto profile okładzin ściennych z lastriko, a na ścianach ułożono tandetne, białe płytki glazurowane – „łatwe do utrzymania”. Od lat 70.XX wieku w pawilonie XXVI nie odbywały się żadne naprawy polepszające stan zachowania obiektu [w:] mgr inż. Tomasz Majewski, *Ekspertyza techniczna stropu nad piwnicą budynku nr XXVI (pawilon gospodarczy) zlokalizowanego w Starogardzie Gdańskim – Kocborowie, na terenie szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych*, sierpień 2021

pomieszczeniach sąsiednich znajdują się magazyny żywności i wydzielone: obieralnie warzyw wagi, mniejsze kotły itd.

3.4. Pralnia

Pralnia to analogiczne pomieszczenie znajdujące się w zachodniej części budynku. Podobieństwo polega nie tylko na kubaturze, powierzchni, identycznej okładzinie posadzkowej i żeliwnych filarach podtrzymujących strop, ale również nowych oknach naśladujących formę i kolor pierwotnych (rekonstrukcja okien 2021). Na ścianach do wysokości około 2 m pozostawiono oryginalną okładzinę lastriko. Identyczną okładzinę ścienną w kuchni, zniszczono. Powyżej, w miejscu wątków ceglanych położono grubą warstwę farby alkidowej w odcieniu „chłodnym”, niebieskawym. Funkcję pomieszczenia różnicuje wyposażenie. W pralni zachowały się oryginalne wanny wykonane z lastriko w kolorach przypominających okładzinę dolnej części ściany, a także kamionkowe flizy, w większej ilości. Na północnej ścianie pralni wtórnie zamurowano oryginalne przejście, które przecinało okładzinę przyziemia dokładnie tak, jak na przeciwległej ścianie. Świadczy o tym zarys ceglano-łuku widoczny pod farbą i równo wyprofilowane krawędzie okładziny. Zamurowane drzwi nie będą odtwarzane. Należy jednak udroźnić zamurowanie i wbudować ceglana blendę, świadczącą o pierwotnym istnieniu przejścia. Kolor ścian powyżej lamperii z lastriko nawiązywał do ogólnie przyjętej w projekcie barwy pomieszczenia; ceglanościany pobiałkowano, a następnie wykonano graficzne, ciemne wzory (fot. 1,2). W pomieszczeniach sąsiadujących zachował się historyczny magiel, w innych były magazyny bielizny. Jedno z pomieszczeń w pobliżu wejścia bocznego do budynku, obecnie nieużywane, zostanie zagospodarowane na funkcję apteczną, której brakuje w kompleksie szpitalnym.

3.5. Pomieszczenia I piętra

Są to dawne pomieszczenia dla personelu, i inne, obecnie trudne do rozpoznania, gdyż zostały opuszczone. Czasowo przeznaczone na funkcje magazynowe oraz czasowe warsztaty konserwacji stolarki okiennej⁷. Prawdopodobnie ciąg pomieszczeń wbudowano wtórnie. Widoczne są fragmenty historycznych słupów żeliwnych wspierających strop. Większą ich część wchłonęły ściany podłużne. Korytarze przedzielono dwuskrzydłowymi, płycinowymi drzwiami w formie oryginalnych. Podłogi, niegdyś drewniane pokryto wykładzinami PCV, ściany wielowarstwowo pomalowano farbami alkidowymi.

3.6. Pomieszczenia poddasza

W okresie powojennym część poddasza, w strefie przy oknach, zagospodarowano na pokoje dla pracowników i personelu. Ściana wzdłużna pokoi dostawiona została do osi słupów drewnianych, konstrukcyjnych podtrzymujących więźbę dachową. Więźbę odizolowano płytami GK, z widocznymi, obecnie, plamami po przeciekach (dawna nieszczelność pokrycia dachowego przed jego współczesną naprawą i dociepleniem). Pozostawiono drewniane podłogi – deski szerokie, pierwotne i wąskie – wtórne. W pokojach czasowo mogły przebywać osoby odwiedzające-bliskie dla pacjentów, rodzina przyjeżdżająca z daleka. Były to małe pomieszczenia bez łazienek. Obecnie, w tym samym miejscu, planuje się ponowić pomysł pokoi gościnnych, ale w nieco wyższym standardzie, z wbudowaniem łazienek.

3.7. Część podziemna

Pod częścią kuchni oraz pralni znajdują się sutereny, obecnie bardzo mocno zniszczone, osłabione konstrukcyjnie z przeciekającymi, skorodowanymi stropami KLEINA. Widoczne są „naprawy” z II połowy XX wieku wykonane w sposób odbiegający od jakichkolwiek norm. Sutereny wymagają wzmocnienia, usunięcia wtórnych instalacji nie funkcjonujących w sposób prawidłowy, przeprojektowania instalacji zakwalifikowanych do pozostawienia, obecnie prowizorycznie wspartych podmurówkami. W przypadku suteren konieczna jest ekspertyza konstrukcyjna, wykonana w jak najkrótszym czasie, wskazująca sposoby zabezpieczenia i

⁷ Konserwacją i odtwarzaniem stolarki okiennej w pawilonach: XXVI, XVI, XXIII, XI, XV, X zajmuje się firma MARBUD oraz MASZROLL

zakazująca przebywaniu tam osób postronnych. Wszelkie instalacje należy tak zaprojektować, aby przejście przez część podziemną nie sprawiało trudności.

3.8. Stolarka drzwiowa, wewnętrzna

Zabytkową stolarkę drzwiową, wewnętrzną wielokrotnie remontowano malując coraz to nowymi warstwami farby alkidowej/olejnej. Pierwotnym kolorem, leżącym bezpośrednio na powierzchni drewna iglastego (świerkowego?), odnalezionym w samoistnych odkrywkach pogłębianych metodą stratygrafii, był kolor brązowy w odcieniu „ciepłym” (orzechowym)⁸ lub ciemnym. W pomieszczeniach kuchni, pralni, klatek schodowych oraz na korytarzach znajdują się drzwi kasetonowe, 2-skrzydłowe. W pokojach i toaletach – 1-skrzydłowe. Pomieszczenia gospodarcze zamykano drzwiami deskowanymi, szpungowymi (deski na styk, frezowane krawędzie). Większość drzwi zachowała oryginalne klamki, zamki oraz zawiasy. Najstarsze, być może wcześniejsze niż budowa pawilonu, drzwi 1-skrzydłowe, płycinowe zachowały się w zejściu do części piwnicznej, pod kuchnią. Drzwi wtórnie „wzmocniono” obijając deskowaniem od strony zewnętrznej. Pierwotny kolor – jasny, popielaty, nie, jak w przypadku innych, historycznych drzwi występujących w budynku -jasno-brązowych.

Zachowały się zabytkowe klamki, zawiasy, okucia. Klamki z ozdobnymi wkładkami.

3.9. Posadzki

Na posadzkach sieni, wejść do klatek schodowych, podestów klatek schodowych, pomieszczeń gospodarczych oraz łazienek, sanitariatów/dawnych lazaretów, ale głównie posadzki kuchni i pralni zachowały się (w wielu miejscach szczątkowo) oryginalne flizy posadzkowe. Układane były w rzędach, ryflowaniem w jodełkę, stąd, z oddalenia mogło się wydawać, że są to pasy ułożone z dwóch, różnych odcieni. Na fragmencie historycznej fotografii pokazującej posadzkę kuchni wyraźnie widoczny jest układ w szachownicę. Mogły być to flizy kremowe ułożone naprzemiennie z grafitowymi – ale gładkie lico?? Dziś w tym miejscu wbudowane są kafle wtórne, prostokątne.

fot. 8. Posadzka kuchni -1898-1900 r.

Wyraźna „szachownica” na dawnej fotografii, jako zastosowany układ płytek jasnych i ciemnych może być **złudny optycznie**. Podobne zdjęcie wykonano współcześnie. Możliwe jest takie sfotografowanie płytek, pod odpowiednim kątem, że posadzka do złudzenia przypomina układ szachownicy. Odwracając się o 90°, ten sam fragment posadzki jest jednolity kolorystycznie lub przyjmuje układ pasowy.

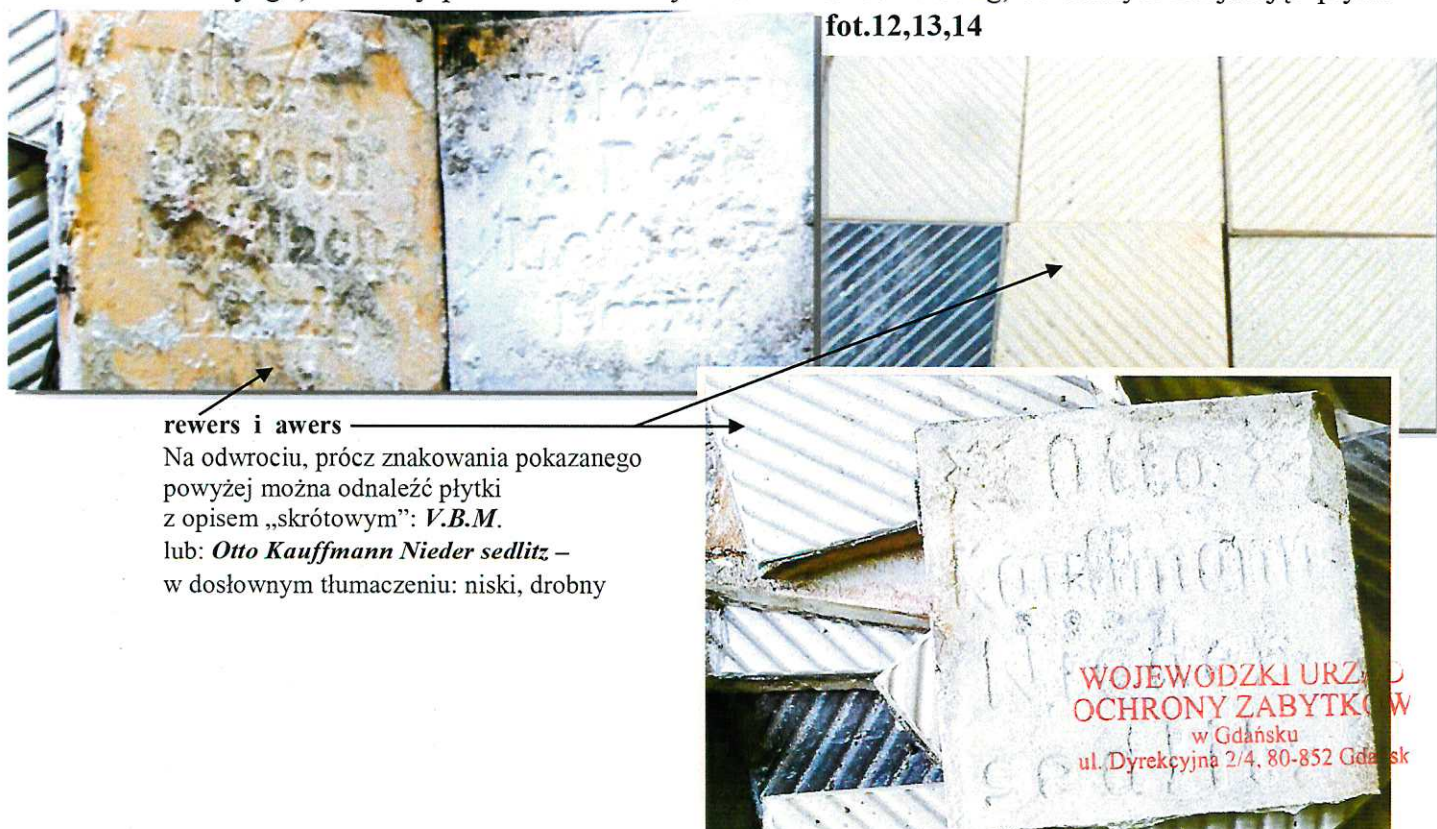
fot. 9,10,11

Posadzka pralni, zachowana w znacznie lepszym stanie niż w kuchni. Kolor układu płytek zmienia się pod wpływem kierunku obserwacji – powodem jest rzędowe, naprzemienne ustawienie ryflowania flizów.

Pierwotne płytki posadzkowe pawilonu, zajmujące większą część posadzek parteru to typowe kamionkowe flizy produkowane na terenie Europy, na przełomie XIX i XX wieku. Barwą dominującą jest kolor kremowo-beżowy, a nieco rozbielona czerń stanowi zamknięcie kształtu posadzki, jest jej obrysem/bordiurą. Żłobkowany/ryflowany awers płytek to powierzchnia „techniczna” zapobiegająca poślizgowi. Flizy tego typu produkowane były na szeroką skalę, głównie do budynków użyteczności publicznej. Są to płytki charakterystyczne dla epoki powstania opisywanego obiektu i innych budynków założenia szpitalnego. Znanych jest kilku producentów podobnych płytek. Między innymi: płytki produkowane w fabryce Utzschneider & Ed. Jaunez w Saargemünd i Zahna – lata 1890 a 1919 (pogranicze Alzacji i Lotaryngii) lub inny producent: Villeroy&Boch Mettlach Herzig, co odkryto zdejmując płytki

fot.12,13,14

rewers i awers

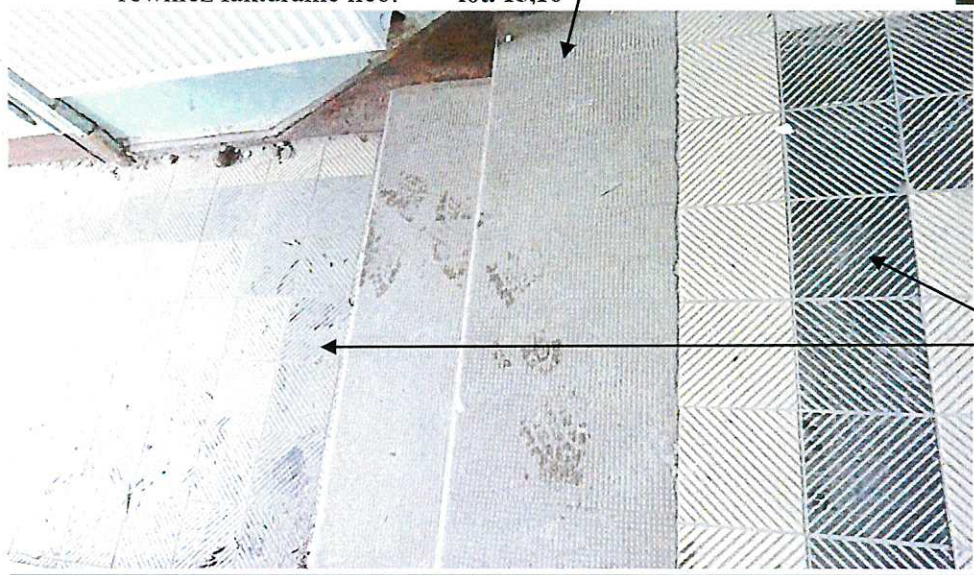
Na odwrociu, prócz znakowania pokazanego powyżej można odnaleźć płytki z opisem „skrótowym”: *V.B.M.* lub: *Otto Kauffmann Nieder sedlitz* – w dosłownym tłumaczeniu: niski, drobny

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

**Charakterystyczne ułożenie płytek posadzkowych
w pawilonie XXVI.**

Na fotografii fragment zakurzonej posadzki sieni klatek schodowych. I jeszcze jeden charakterystyczny element sieni, a także klatek schodowych – betonowe stopnie z „groszkowaną” powierzchnią. Okazuje się, że nie tylko w kuchni i pralni dbano o nawierzchnię bezpieczną, antypoślizgową. Wszystkie stopnie schodowe miały również fakturalne lico. fot. 15,16

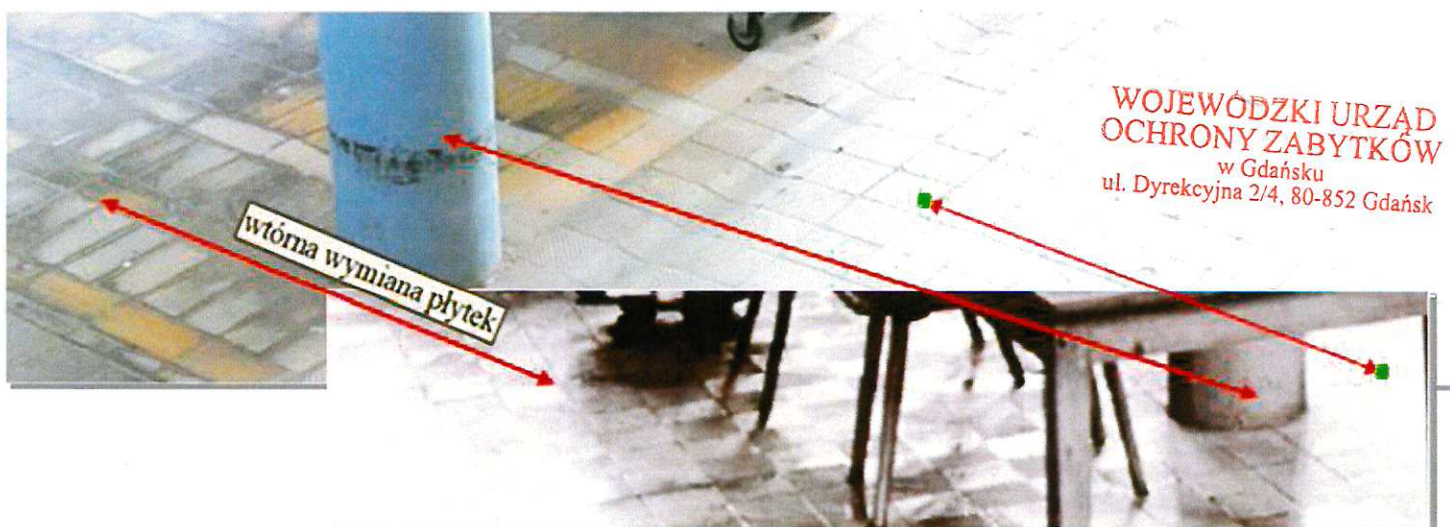

fot.17. Posadzka w kuchni, destrukcja płytek przyściennych.

Miejsce przecieku
wody technologicznej
do piwnicy - kuchnia

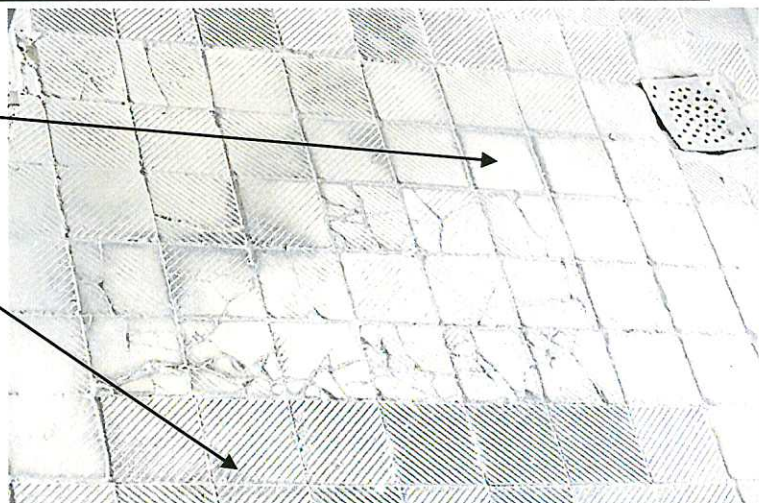

fot. 18,19. Braki posadzek lub posadzki wtórne - ułożone z płytek różniących się od oryginalnych –
Kuchnia. Ten sam fragment w ostatnich latach XIX wieku i obecnie

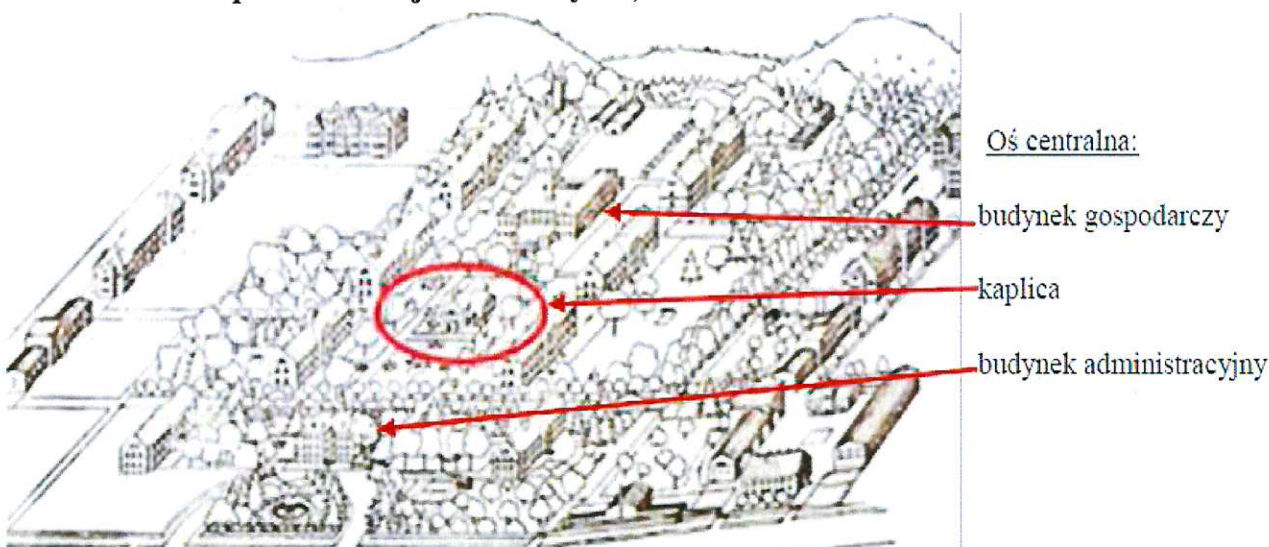
fot. 20. Połamane, zniekształcone i, w niektórych miejscach, całkowicie wytarte. Prawdopodobnie, niektóre (lepiej zachowane) w przeszłości były zasłonięte sprzętami (?) i w ten sposób przetrwały do dziś w stanie idealnym.

4. Rys historyczny z analizą porównawczą założeń szpitalnych o podobnym charakterze lecznictwa i architektury

W kwietniu 1893 roku XVI Sejmik Zachodniopruski podjął decyzję o budowie w Kocborowie, dzielnicy Starogardu Gdańskiego, zakładu psychiatrycznego dla 1000 chorych, z możliwością rozbudowy nawet do 1600 pacjentów. Decyzja ta była spowodowana ciągle wzrastającymi potrzebami w zakresie troski o umysłowo chorych, a ówczesnie istniejące dwa zakłady psychiatryczne w Świeciu i Wejherowie niewystarczająco zabezpieczały konieczność⁹ zaopiekowania się osobami ułomnymi umysłowo.

Założenie szpitalne w Wejherowie – ryc. 3,

Rycina pokazująca założenie szpitala psychiatrycznego w Wejherowie. Widok ogólny z okresu międzywojennego. Kolorem czerwonych obrysowano zabytkowy pawilon kaplicy szpitalnej, usytuowanej tu w centralnym punkcie założenia, na osi głównej. Po obu stronach, zachodniej oraz wschodniej znajdują się pawilony dla chorych. Obiekty w pierwszej linii zabudowy to okazałe budynki administracyjne. [za:] J. Kotewicz, zbiory MPiMK-P w Wejherowie; A. Jaśkiewicz-Sojak, Za szpitalnym murem... op.cit.

Zauważalne jest podobieństwo kompleksu szpitalnego, nie tylko założenia budynków, ale również bryły budynków gospodarczych w Wejherowie oraz Kocborowie.

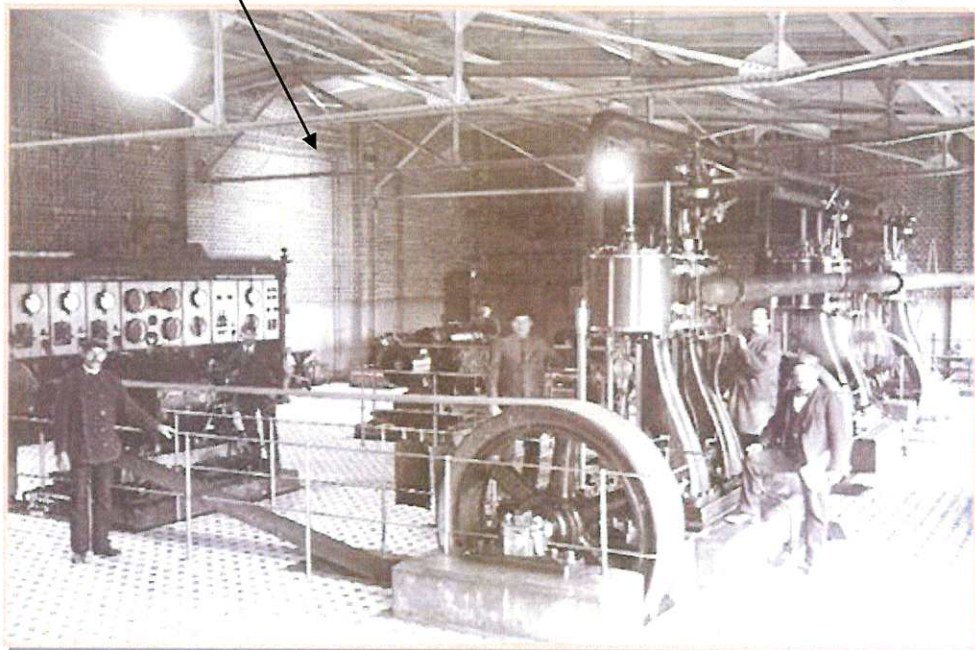
Pruski system opieki zdrowotnej/szpitalnej zakładał budowę ogromnych kompleksów składających się z wielu pawilonów o różnym przeznaczeniu. Dbano nie tylko o poprawę zdrowia, ale również kondycję fizyczną, czy duchową. Założenia szpitalne, również to w Kocborowie, funkcjonowały jak samowystarczalne miasta otoczone parkami i ogrodami. W

⁹ <http://www.kocborowo.pl/szpital1/historia-szpitala.html> (dostęp 05.05.2022)

ramach kuracji chorzy wykonywali różne prace na potrzeby szpitala, przede wszystkim w ogrodnictwie i rolnictwie, np.: hodowli. W zakładzie zorganizowana była opieka duszpasterska (kaplica w centralnej osi założenia), cmentarz, na którym chowano zmarłych pacjentów. W tej samej, wschodnio-zachodniej osi, najważniejszej dla funkcjonowania szpitala, znajdował się okazały budynek administracji z gabinetami i mieszkaniami dla lekarzy, obiekt gospodarczy z kuchnią, pralnią, maszynownią i kotłownią z bardzo wysokim kominem, który częściowo przesłonięty był optycznie przez wieżę ciśnień. Obiekty usytuowane w osi centralnej, mimo, że funkcjonowały tylko jako obiekty pomocnicze, a jednak ich elewacje i wnętrza charakteryzowały się dopracowaniem formy architektury i graficznej dekoracji ściennej.

Plastyka wysokich ścian, podobna do pralni i kuchni- bez zdobienia kolorem

fol. 21. Lata 1898-1900, szpitalna maszynownia, Źródło: Technische Universität Berlin

https://fotopolska.eu/Szpital_dla_Nerwowo_i_Psychicznie_Chorych_im._Stanislawa_Kryzana?f=783737-foto

Osie zewnętrzne na północ i południe od alei centralnej stanowiły pawilony lecznicze. (Vide ryc. 2. i ryc.3)

Szpital Psychiatryczny w Wejherowie, został zbudowany w latach 1881-1883. Obiekt przeznaczono dla 400 pacjentów pochodzących z całej prowincji Prus Zachodnich. Kompleks obejmował kilkanaście budynków/pawilonów symetrycznie rozmieszczonych w linii północno-południowej. Był to kolejny tego rodzaju, po Świeciu i Allenberg, nowoczesny zakład leczniczy¹⁰. W okresie międzywojennym, w 1921 roku, w dawnych budynkach szpitala powstał Pomorski Krajowy Zakład dla Głuchoniemych. Współcześnie, część zabudowań przejęło wojsko. W północno-zachodniej strefie mieści się Centrum Wsparcia Teleinformatycznego i Dowodzenia Marynarki Wojennej (ul. Sobieskiego 277), a Powiatowy Zespół Kształcenia Specjalnego (ul. Sobieskiego 279) i Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie (ul. Sobieskiego 279A) w strefie południo-wschodniej. Reprezentacyjny budynek frontowy założenia należy do wojska. Na jego podstawie wykonano analizę porównawczą stolarki. (Poniżej zamieszczono historyczne plany obu założeń wykonane w pierwszym 20-leciu XX wieku).

Założenie szpitalne z oddziałami dla nerwowo i psychicznie chorych w Kocborowie rozpoczęło działalność w roku 1895 i działa (z wojennymi przerwami) do dziś. W 1920 roku szpital wznowił działalność pod polskim przewodnictwem doktora Stanisława Kryzana. Swego czasu przeżywał chwile „światłości” - dzięki stosowaniu nowoczesnych metod leczenia. W związku z tym do szpitala przybywali pacjenci z Niemiec, Austrii, Włoch, Kanady i Stanów

¹⁰ A. Jaśkiewicz-Sojak Za szpitalnym murem.....[w:] Renowacje i zabytki nr 1 (53) 2015, Kwartalnik Ogólnopolski, s.89- 90

Zjednoczonych. Leczyli się tam zarówno ciężko chorzy pacjenci, jak i ludzie z tymczasowymi zaburzeniami, wywołanymi na przykład doświadczeniami wojennymi, lub traumą niepewnych czasów - 20-lecia międzywojennego. 22 września 1939, na terenie szpitala psychiatrycznego w Kocborowie pojawiły się oddziały SS¹¹.

Na zlokalizowanie zakładu w *Kocborowie* wpłynęła nie tylko odpowiednia przestrzeń potrzebna do jego rozwoju, ale również położenie miejscowości w centralnej części prowincji Prusy Zachodnie, przy głównej dwutorowej linii kolejowej Wschód, z połączeniami we wszystkich kierunkach. Dokumentację projektowo-kosztorysową opracowano pod kierunkiem architekta Harnischa -na wzór dokumentacji powstającej w Prusach pod koniec XIX wieku, dla sieci budowanych szpitali psychiatrycznych w innych miejscowościach. Dawną filią Kocborowa był gdański szpital *Srebrzysko*. Aktualnie szpital opiekuje się 800 pacjentami leczonymi w 18 oddziałach:

ogólno-psychiatrycznym męskim i żeńskim, młodzieżowym, detoksykacji i leczenia uzależnień, terapii uzależnień, psychiatrii sądowej, leczenia nerwic, psychosomatycznym, psychogeriatrycznym. Na terenie szpitala w Kocborowie, jako osobna jednostka administracyjna, znajduje się Regionalny Ośrodek Psychiatrii Sądowej, dysponujący oddziałami psychiatrycznymi o maksymalnym stopniu zabezpieczenia.

W 2018 roku podjęto jedno z pierwszych, poważniejszych, współczesnych prac remontowo-renowacyjnych na terenie szpitala. Pracami objęto budynek szkolny, gdzie wymieniono zniszczoną stolarkę na nową, wzorowaną na historycznej¹². Od 2021 do dnia dzisiejszego prowadzone są prace renowacyjne i rekonstrukcyjne w obrębie stolarki w pawilonach XXVI, XXIII, XVI, XV, XI, X. Jako jeden z pierwszych, metamorfozę termomodernizacyjną przeszedł pawilon XXVI. Wymieniono i naprawiono stolarkę okienną zarówno drewnianą, jak i stalową (kuchnia, pralnia), zgodnie z Decyzją PWKZ z dn. 15.03.21¹³. Budynek jest docieplony i przygotowany do dalszych działań remontowych. *Obecnie trwają prace projektowe, przygotowujące pawilon XXVI do modernizacji wewnątrz ze zmianą funkcji. Projektowane są zabiegi naprawcze związane ze wzmocnieniem konstrukcyjnym, poprawą jakości pomieszczeń ogólnych, wykonaniem pokoi gościnnych itd. Wszystkie zaprojektowane prace zostaną poprzedzone badaniami konserwatorskimi. To one wytyczą właściwą ścieżkę dla koncepcji architektonicznych.*

Pawilon XXVI to budynek gospodarczy, działający na potrzeby całego kompleksu szpitalnego. Pierwotne funkcje obiektu to pralnia i kuchnia -znajdujące się w najwyższych i największych halach budynku -hali wschodniej i zachodniej. Rozdzielone były przejazdem bramnym z dziedzińcem, który służył dla zaopatrzenia kuchni oraz transportu brudnej, a po wypraniu – czystej bielizny szpitalnej. W pawilonie XXVI była też szwalnia, magiel parowy (istnieje do dziś w stanie nieużywanym), maszynownia obsługująca kompleks szpitalny, części magazynowe, a w okresie powojennym, dodatkowo, pokoje dla pracowników (poddasze), a także sala BHP.

W chwili obecnej działa kuchnia¹⁴, stołówka, zaplecze magazynowe dla kuchni, biblioteka, punkt przyjęć do pralni, magiel elektryczny z zachowanym, historycznym urządzeniem z

¹¹ Niemcy załadowali 88 pacjentów szpitala do ciężarówek, zdawkowo informując zarządców szpitala, że to transport chorych w ramach „ewakuacji”. Ewakuacja nie trwała długo, podróż zakończyła się opodal, w lesie Szpęgawskim. Tam też, do dziś, znajduje się bezimienny grób ofiar II wojny światowej. Do końca stycznia następnego roku, oddział SS Eimanna przyjeżdżał do Kocborowa jeszcze około 15 razy. Łącznie w ciągu tych kilku miesięcy Niemcy zamordowali 1692 pacjentów, z których ponad 1300 stanowili pacjenci ze Starogardu, a około 300 - ze szpitala w pobliskim Świeciu.

¹² Decyzja PWKZ z 15.01.2018, ZN.5142.961.2017.JT, Zakres prowadzenia robót budowlanych pkt.5; wymiana stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych

¹³ Decyzja PWKZ ZN.5142.267-6.2021.JT z dnia 15 marca 2021 Zakres prowadzenia robót budowlanych pkt.5; wymiana stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych.

¹⁴ Planowane jest przekształcenie hal i pokoi pawilonu do nowej funkcji -społecznej

początku wieków, natomiast nie działa już maszynownia (niekompletna) znajdująca się w podziemnej części budynku. Po dawnych maszynach pozostały betonowe wsporniki, a widoczną na fotografii posadzkę zdemontowano.

Zespół budynków szpitalnych został wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1111 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 17.10.1994 roku. Obecny nr 1485.

5. Badania konserwatorskie¹⁵

Na podstawie decyzji PWKZ w Gdańsku, pozwalającej na wykonanie badań konserwatorskich – dec. nr ZN.5160.2.2022.DN, z dnia 12.05.2022 (otrzymanej 19.05.2022) wykonano i opracowano badania konserwatorskie. Badania konserwatorskie stanowią załącznik do Programu Prac Konserwatorskich, jako odrębna dokumentacja badawcza. Dokumentacja badawcza obejmuje rozpoznanie materiałów budulcowych obiektu, tych użytych pierwotnie oraz zastosowanych do remontów i zmian wtórnych. Do badań konserwatorskich należą: analizy konserwatorskie historyczne i technologiczne. Badania historyczne polegają na szukaniu źródeł, dokumentów i dawnych fotografii, które często weryfikują analizy technologiczne/stratygrafię warstw. Stąd, w I części ekspertyzy konserwatorskiej: wskazującej zakładane efekty rzeczowe po wykonaniu remontu budynku wprowadza się elementy badawcze, historyczne, które pomagają w prowadzeniu dalszych analiz oraz wyciąganiu wniosków końcowych.

Badania konserwatorskie zawierające technologie wykonania obiektu z rozpoznaniem materiałów budulcowych, analizą warstw pierwotnych i wtórnych są dokumentem komplementarnym z opisem technicznym omawiającym stan zachowania murów, ścian, wyposażenia. Są niezbędnym załącznikiem Programu Prac Konserwatorskich, gdzie zaproponowane zostaną rozwiązania techniczne, metody naprawy poszczególnych elementów budynku, zatrzymanie procesów destrukcyjnych, podniesienie walorów estetycznych oraz przygotowanie budynku do współczesnego funkcjonowania.

6. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń (wnętrza obiektu)

Ogólny stan zachowania poszczególnych fragmentów budynków jest zróżnicowany, miejscami zły, a wręcz katastrofalny¹⁶ (kondygnacja podziemna i stropy). Ściany noszą ślady zniszczeń, źle wykonanych remontów oraz destrukcji fizycznej, mechanicznej i chemicznej. Najmocniej zniszczone są podziemne części budynku oraz okładziny ściennie i posadzkowe¹⁷.

Za dość dobrze zachowanymi elewacjami, w pierwotnej bryle budynku znajdują się zniszczone i zdeformowane pomieszczenia. Współczesne remonty budynku, szczególnie te z lat 70.XX wieku (1973) wykonano w formie czasowego „upiększenia” bez wykonania prawidłowo zaprojektowanych napraw; wzmocnienia konstrukcji i zbadania instalacji odprowadzającej, wodę z pralni, wilgoć, odpady kuchenne i ścieki. Oszczędzono materiały budowlane, obniżając tym samym trwałość konstrukcji¹⁸. Przecieki z kuchni spowodowały znaczne zawilgocenie, zasolenie budynku oraz katastrofalny stan murów, stropów i posadzek w piwnicach. Pierwotna dbałość o każdy szczegół techniczny i zdobniczy, wysoki poziom dekoracji architektonicznej, ściennej hal głównych niszczonej pod wpływem dużej wilgotności –współcześnie zasłonięto/zamknięto niedyfuzyjnymi farbami alkidowymi, w grubej warstwie powłokowej. Wydaje się, że zachowane pod farbami alkidowymi relikty pobiał wapiennych i graficzne dekoracje wykonane czerwienią utrzymywane są obecnie jedynie przez

¹⁵ Badania konserwatorskie z tabelami stratygraficznymi wpisano do aneksu opracowania

¹⁶ mgr inż. Tomasz Majewski, *Ekspertyza techniczna stropu nad piwnicą budynku nr XXVI (pawilon gospodarczy) zlokalizowanego w Starogardzie Gdańskim – Kocborowie, na terenie szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych*, sierpień 2021, op.cit.

¹⁷ W pomieszczeniu kuchennym brakuje oryginalnych okładzin ściennych w całości, posadzek w około 80%

¹⁸ mgr inż. Tomasz Majewski, *Ekspertyza techniczna stropu nad piwnicą budynku nr XXVI.....op.cit.s.22*

mocne powłoki licowe. Posadzki miejscowo naprawione, w innych miejscach zaniedbane stanowią przeciek przez stropy Kleina wprost do piwnicy. O katastrofalnym stanie konstrukcji budynku, szczególnie przeciekających stropach Kleina pisze również Filip Białecki z biura projektowego MM PROJ-BUD MARCIN MŁODZIANKIEWICZ¹⁹.

Zawilgocenie i zasolenie murów, konstrukcji drewnianej widoczne w części podziemnej i na poddaszu nastąpiło z następujących powodów:

1. zalewanie piwnicy wodą przetwarzaną na poziomie parteru w kuchni oraz pralni ze względu na nieszczelność posadzek i korozję żeliwnych odpływów przechodzących pod stropem piwnicy
2. podciąganie wody gruntowej poprzez kapilary cegieł i zapraw
3. brak skutecznej izolacji poziomej
4. zniszczona lub nieistniejąca izolacja pionowa
5. zalewanie deszczówką – nieszczelne lub brakujące (w przeszłości) okna piwnicy, nieszczelne miejsca styku trzonu komina z połacią dachową itd.

O zniszczeniach ścian, posadzek i stropów w części podziemnej świadczą znaczne braki tynku, spękania posadzki, duże zawilgocenie oraz zasolenie ścian. Przyczyną zniszczeń na tak dużą skalę są punkty wskazane powyżej.

Obecny stan zachowania w części podziemnej określany jest jako katastrofalny, głównie ze względu na zdestruowany strop; korozję stalowych belek widoczną od strony piwnicy, postępującą w pachach sklepienia, gdzie zalega wilgoć i woda spływająca z posadzek piętra. Większość stropów o konstrukcji zbliżonej do Kleina była naprawiana w 1973 r., o czym świadczy bezładne ułożenie cegieł w wątku równoległym. Mocno skorodowane są stalowe konstrukcje historyczne oraz wtórnie wbudowane, których zadaniem było podtrzymanie pierwotnych stropów. Nowe oraz dawne instalacje widoczne w pomieszczeniach piwnicznych wsparto na współcześnie wymurowanych podporach. Poruszanie się w labiryncie, między wspornikami oraz rurami przebiegającymi w sposób nieuporządkowany, jest trudne.

fol. 22. Korozja nowej stali konstrukcyjnej

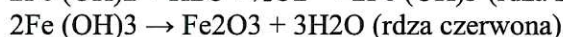
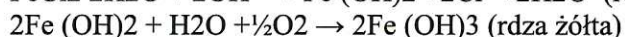
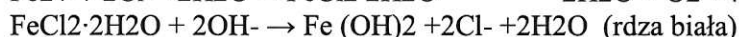
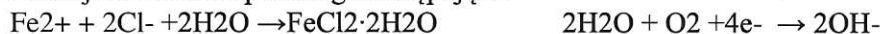
Nowe instalacje, odpływy

Ceglane wsporniki wymurowane bez dbałości o pion posadowienia elementu oraz jakość murowania

Najbardziej zauważalna w pomieszczeniach piwnicy jest korozja stali – zabytkowej oraz nowej. Rdza jest masą porowatą i higroskopijną, co powoduje dalsze działanie korozji.

Reakcja chemiczna przebiega następująco:

fol. 23. W piwnicy zastosowano również inne dodatkowe elementy wsporcze podtrzymujące konstrukcję stropu – stalowe belki (po sierpniu 2021)

¹⁹ Projekt zmian konstrukcyjnych oraz wzmocnienia konstrukcji.

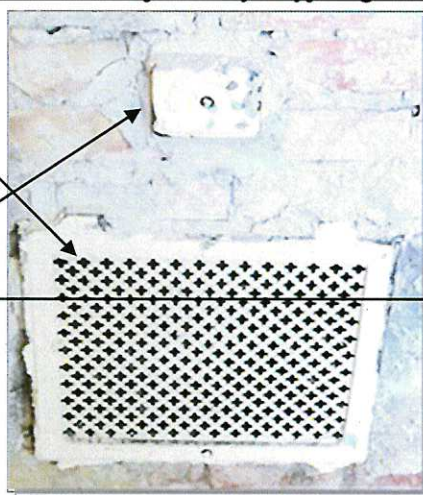
Większość zabiegów wykonanych podczas ostatniego remontu budynku to zabiegi, które przyczyniły się do zniszczeń, tak elementów wizualnych, jak i technicznych. Nie prowadzono profilaktycznych napraw, udrażniania odpływów, czy też wymiany zniszczonych fragmentów instalacji. Wlewano roztwory do odpływów w posadzce, których tak naprawę już nie było. Roztwory przenikające przez stropy piwnicy, lub wyciekające ze skorodowanych rur transportowały w swoim składzie m.in. sole mineralne pochodzące z odpadów kuchennych (np. w przeszłości odlewanie wody z ugotowanych ziemniaków) albo odpady chemiczne, sole w postaci rozpuszczonych mydeł²⁰, które podczas odparowywania wody krystalizują na powierzchni, powodując uszkodzenia licowych warstw muru, a także powłok ściennych. Ściany wewnątrz suterenu wtórnie zamknięto szczelnymi powłokami niedyfuzyjnych okładzin z farb emulsyjnych i alkidowych. Uszczelnienie partii ścian piwnic wzmogło kapilarne wznoszenie szkodliwych roztworów i krystalizację soli do poziomu wyższych kondygnacji. Zamalowanie ścian hal gospodarczych farbami alkidowymi, w celu zachowania higieny pomieszczeń. Zabieg ten przyczynił się do zamknięcia drogi odparowania wilgoci i roztworów solnych. Od wielu lat (od remontu z lat 70.XX) krystalizacja soli odbywa się pod szczelnymi powłokami farb, w strukturze materiałów budujących ściany, posadzki, stropy, rozsadzając ich porowate struktury.

Nowe warstwy i powłoki ścienne, głównie w kuchni, powstały ze względów sanitarnych. Pod szczelnymi, mocnymi powłokami alkidowymi zamknięto łuszczące się farby wapienne, a w miejsce płyt przyziemia (lastriko) pojawiły się współczesne, białe kafle. Oczywiście wpierw nastąpiło działanie mechaniczne - skucie płyt oraz ozdobnego profilu kończącego dekorację przyziemia. Zbadano grubość oryginalnych płyt klejonych do ścian - ponad 3 cm. Odsadzka współczesna z nowymi płytkami - to mniej niż 2 cm. W piwnicy odbyło się znacznie mniej napraw stropów, ścian czy posadzek, więc ich stan jest katastrofalny. Problemy z zawilgoceniem oraz zasoleniem widoczne na ścianach wewnątrz obiektu wzmogły się w momencie zastosowania nieodpowiednich materiałów podczas powojennych remontów, a także nie skutecznej wentylacji. Pierwotne instalacje wentylacyjno/grzewcze są nieczynne.

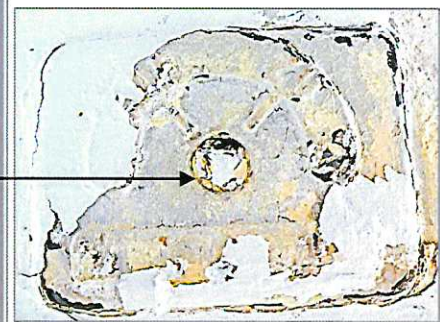
Typowe dla założenia szpitalnego w Kocborowie ozdobne zamknięcie kanału wentylacyjnego/grzewczego żeliwną kratką malowaną na kolor ścian.

Powyżej kratki znajduje się pokrętko regulujące dostęp ciepłego powietrza.

Tego typu elementy istnieją w pokojach I piętra, i nowych klatkach schodowych wykonanych z dawnych pokoi.

fol. 24,25. pawilon XII

W trakcie planowanego remontu należy zadbać o konserwację detali zabytkowych oraz wzmocnienie i naprawę elementów drewnianych, konstrukcyjnych.

Do działań mechaniczno - fizycznych należy również zaliczyć silne spękania zabytkowych posadzek, liczne rozwarstwienia, wytarcia do głębokości 5 mm, a wreszcie częściowa wymiana na płytki nowe, znacznie odbiegające wizualnie od pierwotnych flizów. Widoczne są również zniszczenia punktowe, które załatwiano wylewką cementową. Najwięcej zniszczeń, ubytków posadzek, zauważono w hali kuchni.

²⁰ Mydła to chemicznie sole metali i wyższych kwasów tłuszczowych. System krystalizacji mydeł rozpuszczalnych w wodzie jest podobny, jak soli atmosferycznych wprowadzanych w mury z deszczówką

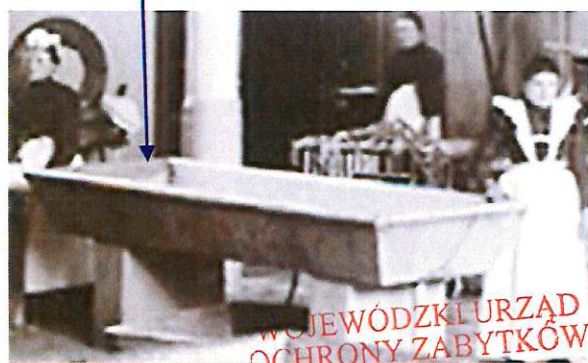
W dobrym stanie są żeliwne słupy podtrzymujące stropy parteru i piętra. Zostały wielokrotnie przemalowane wraz z kolejnymi „naprawami” kolorystyki ścian. Równie dobrze zachowane są stalowe, kute balustrady schodowe zachowane w ryzalitach klatek schodowych. Dębowe pochwytty są zniszczone, ale do zachowania i konserwacji. Problem jest z betonowymi schodami, które już nigdy nie odzyskają groszkowanej powierzchni w miejscach wytartych (powierzchnie stopnic), ale można z ich powierzchni usunąć wtórne warstwy farb, odkryć pierwotną malaturę. Podobnie z historycznymi drzwiami, które w ramach „odświeżania” wciąż malowano kolejną warstwą farby olejnej. Drzwi podlegają konserwacji, przywróceniu pierwotnej malatury i zachowaniu. Prawdopodobnie nie uda się zachować drzwi najwyższej kondygnacji, południowo-wschodniej części, poziomu II kondygnacji naziemnej. Drzwi zamykają pomieszczenie o nierozpoznanej funkcji, które wewnątrz jest wypalone. Stąd drzwi, współcześnie obito blachą. Drewno zamknięte blachą jest w stanie katastrofalnym, ale zachował się oryginalny zamek z klamkami (do konserwacji i przełożenia/wbudowania w inne drzwi). W bardzo złym stanie znajdują się wtórnie wbudowane w część poddasza prowizoryczne pokoiki. Ścianki/przepierzenia podlegają wyburzeniu. Zniszczone podłogi drewniane, przez lata przykryte współczesnymi wykładzinami PCV, należy zdemonstrować, gdyż ich stan jest bardzo zły – są zawilgocone i zagrzybione. Po demontażu przepierzeń odkryty zostanie stan więźby dachowej, którą, ze względu na przeprowadzone niedawno naprawy należy profilaktycznie podczyścić i potraktować preparatem biobójczym ~~np.~~ **POBOSEM**.

Podsumowując:

1. Wnętrza budynku są opuszczone, działa jedynie kuchnia i pralnia. Budynek wymaga natychmiastowego remontu²¹ z renowacją elementów zabytkowych, modernizacji kuchni i pralni z poszanowaniem części historycznych
2. Pierwszym etapem prac naprawczych w budynku będzie remont kondygnacji podziemnej oraz poddasza i połaci dachowej
3. Po zabezpieczeniu wewnątrz od strony dachu i piwnic, naprawie stropów, nawierzchni i odprowadzeniu wody od budynku można podjąć się zdejmowania wtórnych okładzin ściennych, usuwać warstwy wtórnej malatury z elementów żeliwnych, stalowych (słupy, balustrady schodowe), drewnianych (stolarka drzwiowa, pochwytty dębowe, schodowe, podłogi, konstrukcja dachowa). W kolejnym, lub równoległym etapie nastąpi naprawa posadzek wg wskazań w punktach poniżej, renowacja z rekonstrukcją okładzin ściennych pralni i kuchni, przełożenie oryginalnych posadzek z pomieszczeń podrzędnych, z innych pawilonów do hal parteru.
4. Prace w obrębie drzwi i drewnianych pochwytów można prowadzić w warunkach warsztatowych. Są to elementy, które można zdemonstrować i przetransportować)
5. Ze względów konserwatorskich i funkcjonalnych możliwe jest postępowanie zgodnie z projektem w obrębie kondygnacji poddasza, piętra, pomieszczeń parteru, czyli np. wbudowanie wind osobowych, towarowej, wprowadzenie nowych funkcji – jak: apteka w pomieszczeniu obok pralni. W pomieszczeniu dawnej pralni zostaną wprowadzone zajęcia terapeutyczne dla dzieci i młodzieży, stąd konieczne jest przeniesienie zabytkowych wanien w inne miejsce. (do ustalenia, propozycja konserwatorska poniżej)

fot. 26 - fragment fot.2

²¹ Wnikliwe, techniczne rozważania na temat destrukcji i zagrożenia katastrofą budowlaną przedstawiono w ekspertyzie mgr inż. T. Majewskiego, z sierpnia 2021 roku

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

7. Zakładane efekty rzeczowe po wykonaniu remontu obiektu²²

Budynek gospodarczy nr XXVI od początku, czyli od ostatnich lat XIX wieku funkcjonował jako kuchnia i pralnia z zapleczem. Jego pierwotna funkcja przetrwała do czasów współczesnych – kuchnia, pralnia, suszarnia, magiel. Mimo, że pawilon XXVI to obiekt gospodarczy jego wyposażenie, okładziny ścienne i posadzkowe wykonano z ogromnym wyczuciem kolorystycznym i dbałością o odpowiednie tworzywo. Były to elementy, głównie użytkowe, a jednak w bogatej oprawie, spójne kolorystycznie i materiałowo. **Dominowała kolorystyka beżowo-czarna, w odmianach jaśniejszych:** beżowe i czarne lastriko, wzory graficzne, ścienne, ciemno szare na kremowym tle, kamionka posadzkowa w kolorach jasno beżowych i czarnych, a także żeliwo pomalowane na kolor beżowo-szary. Obecnie wnętrza są bardzo mocno zniszczone. Gruntowny remont wykonano tylko raz, w latach 70.XX wieku. Od tego czasu naprawy mają charakter prowizoryczny i tymczasowy, a zniszczenia pogłębiają się. Prace wykonane podczas tych „remontów” zakryły to co najcenniejsze, co świadczyło o dawnej dbałości o detal i architektoniczne, „koronkowe” wykończenie.

Współcześnie w obiekcie wprowadzono nowe funkcje związane z potrzebą czasów, np. wbudowano kilkadziesiąt pokoi mieszkalnych na kondygnacji II piętra. Pokoje istniejące na piętrze I również stały się czasowymi mieszczkami. Obecnie wszystkie pokoje są opuszczone. Zmiany aranżacji wnętrz, poza dwoma trzonami budynku: kuchnią oraz pralnią, związane były głównie ze zmianami funkcji. Obiekt nie uległ znacznemu uszkodzeniu w trakcie ostatniej wojny, jednakże powojenne i współcześnie prowadzone remonty znacząco zmieniły jego plastykę wnętrz i elewacji. Do części zewnętrznych dostawiono liczne przybudówki magazynowe, wbudowano dwie nowe klatki schodowe przebijając stropy i posadzki pokoi znajdujących się obok przejazdu bramnego. Jest to, prawdopodobnie, największa zmiana budynku części wewnętrznej, ale również widoczna na elewacji – okna z luksferami w kolorze miodowym. Remonty powojenne wykonano niezgodnie ze sztuką konserwatorską, a brak odpowiedniej profilaktyki, wieloletnia eksploatacja i niewłaściwe technologie prac remontowych doprowadziły do jeszcze większych zniszczeń wnętrz; pomieszczeń podziemnych, posadzek, ścian, stropów, stolarki drzwiowej, poddasza²³. Stolarka drzwiowa jest w większości historyczna, nieznaczna jej część jest wtórna (do pokoi poddasza). Zachowane są najstarsze egzemplarze drzwi szpungowych, jedno-skrzydłowych, dwuskrzydłowych, płycinowych, z ozdobnymi klamkami, sztyldami, zawiasami i okuciami (fot. 3-7). Pierwotne klatki schodowe zainstalowane w wieżyczkach narożnych pozostały „świadkami historii” z oryginalnymi, betonowymi schodami, „groszkowanymi” stopnicami, metaloplastycznymi balustradami i dębowymi pochwytami.

Obecnie podjęto świadome działania zmierzające do ratowania zabytku i przywrócenia mu dawnej świetności, odtworzeniem pierwotnych okładzin ściennych, posadzkowych lub wykonaniem ich imitacji z materiałów współczesnych²⁴. Zmieni się nieco funkcja pomieszczeń. Budynek stanie się pawilonem gospodarczo-społecznym. Celem prac jest również odtworzenie pierwotnej dekoracji odkrytej podczas badań konserwatorskich, historycznych oraz prac renowacyjnych. Najważniejszym przesłaniem planowanego remontu

²² Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 22 sierpnia 2018, poz. 1609

²³ Pierwotnie poddasze z drewnianą konstrukcją więźby, drewnianymi podłogami wykonanymi z szerokich desek stanowiło świetne pomieszczenie-suszarnię bielizny, którą po wstępnym suszeniu znoszono do magła znajdującego się w przyziemiu budynku, w części zachodniej.

²⁴ Fabryka produkująca płytki posadzkowe zastosowane w budynku pierwotnie zamknęła swoją działalność w latach 90.XX wieku.

budynku jest ratowanie zabytkowej tkanki, podniesienia walorów estetycznych, technicznych i opieka nad budynkiem podczas prawidłowej eksploatacji.

Program prac konserwatorskich, wynikający z przeprowadzonych badań historycznych i konserwatorskich, technologicznych *in situ*, pozwoli podejść do zagadnień w sposób skuteczny i prawidłowy pod warunkiem, że zaprojektowane prace zostaną wykonane przez specjalistyczne ekipy posiadające doświadczenie w realizacji robót w obiektach zabytkowych. Omawiany budynek – pawilon gospodarczy - charakteryzuje się znaczną wartością historyczną i zabytkową, ważną dla szpitala funkcją, która pełniona była w obiekcie przez 130 lat. Obecnie stan zachowania budynku jest bardzo zły, miejscami katastrofalny, co wykazano w pkt. nr 6. Dlatego zaproponowane zabiegi należy rozpocząć w trybie pilnym.

Planowane prace winny osiągnąć podstawowe cele:

1. Doprowadzić budynek do właściwego stanu technicznego, pokazania jego historycznego wnętrza, poprawy funkcjonalności obiektu poprzez dostosowanie do współczesnych potrzeb szpitala.
2. Poza zaprojektowaną, nową funkcją należy dążyć do zachowania lub odtworzenia pierwotnego wyglądu i estetyki wnętrza zabytkowego budynku
3. Usunąć przyczyny i skutki destrukcji poszczególnych elementów budynku oraz zabezpieczyć przed dalszym niszczeniem w przyszłości
4. Renowacja pawilonu powinna być spójna z naprawami konstrukcji obiektu, gdyż wzmocnienie konstrukcyjne osłabionych ścian, stropów, nawierzchni to zagadnienia najważniejsze. Prace konstrukcyjne, szczególnie w części podziemnej, w obrębie stropów, należy podjąć w pierwszym etapie wykonawczym

Konserwacja elementów wewnętrznych będzie polegała głównie na oczyszczeniu, usunięciu niewłaściwych, szkodliwych okładzin wtórnych, wypełnieniu ubytków, rekonstrukcji elementów brakujących lub zniszczonych, scaleniu barwnym, wzmocnieniu, zabezpieczeniu, renowacji drzwi wewnętrznych, zabezpieczeniu pokryć dachowych, jeżeli konserwacja dachu nie zostanie zakwalifikowana do I etapu prac. Wszystkie detale historyczne należy poddać renowacji, elementy brakujące, wskazane do odtworzenia – zrekonstruować na podstawie detali istniejących lub fotografii. Natomiast szpecące, zacierające charakter pierwotny działania z ostatniego czasu powinny zostać usunięte. W ramach zatrzymania procesu destrukcji obiektu należy udrożnić ściany usuwając niedyfuzyjne powłoki, naprawić stolarkę drzwiową oraz ustabilizować proces niszczenia posadzek, betonowych schodów klatek schodowych, metalowych balustrad itd. Najstarsze, szerokie deski podłogowe poddasza zdjąć, zabezpieczyć i po konserwacji wyeksponować we wskazanym miejscu, które nie będzie intensywnie użytkowane.

8. Zalecenia konserwatorskie

Podczas renowacji wnętrza budynku należy zadbać o maksymalne wyeksponowanie wszystkich detali oryginalnych i odtworzenie elementów brakujących. Działania szpecące i zacierające oryginał, powstałe po II wojnie światowej, a także w ostatnim czasie (łaty cementowe, wtórne, niedyfuzyjne powłoki i okładziny ściennie, alkidowe malatury na powierzchni zabytkowych ścian, drzwi, żeliwnych słupów, wprowadzenie zabudowy mieszkalnej na kondygnacjach wyższych – części poddasza itd. powinny zostać usunięte lub przeprojektowane. Prócz zagadnień estetycznych należy poprawić kondycję techniczną poszczególnych części budynku poczynając od murów, ścian, posadzek, stropów, zaprojektowaniu skutecznej wentylacji, w piwnicach, pomieszczeniach powyżej, kończąc prace na uporządkowaniu piwnicy, poddasza, części magazynowych itd. Nie można prowadzić modernizacji i renowacji wnętrza bez ich zabezpieczenia od części zewnętrznych. Dlatego przed rozpoczęciem estetyzacji hal, korytarzy, klatek schodowych i wprowadzaniu nowych funkcji, konieczne jest zabezpieczenie muru przed wodą: w celu uporządkowania piwnicy i zabezpieczenia murów powyżej części podziemnej. Należy również sprawdzić, czy

remontowany niedawno dach jest nadal szczelny. W tym samym etapie prac możliwe są zabiegi polegające na wymianie nieszczelnych i skorodowanych instalacji wewnętrznych, wzmocnienia konstrukcji budynku, wykonania instalacji elektrycznych, wodno-kanalizacyjnych itd. Dopiero w etapach końcowych zabiegi będą zmierzać do estetyzacji, prób powrotu do wartości historycznych z koniecznym przystosowaniem budynku do współczesnych wymogów gospodarczo-społecznych.

Wszystkie nowo projektowane elementy powinny uzyskać akceptację biura Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku. Do wykonania prac renowacyjnych proponuje się zastosowanie środków i technologii renomowanych firm produkujących materiały do konserwacji np.: ~~Rommers, Keim, Optolith, Caparol, Atlas~~ itd.

Po rozpoznaniu problematyki budynku i zapoznaniu się z ekspertyzami dotyczącymi obiektu nasunęły się następujące wnioski i zalecenia konserwatorskie:

- omawiany budynek, usytuowany jest w centralnej części założenia szpitalnego, jest i był ważnym obiektem gospodarczym, jednym z ważniejszych dla samo wystarczającego założenia, którym było zamknięte "miasteczko" szpitalne, przygotowane do funkcjonowania bez pomocy z zewnątrz.
- od początku powstania budynek dzielił dwie, główne funkcje: kuchnię oraz pralnię, które mimo technicznego, gospodarczego charakteru zaprojektowano jako stylowe, zdobione hale
- wnętrza gospodarcze były zdobione grafiką ścienną. Zadbano też o szczególne okładziny ścienne, profilowane, żeliwne słupy, ryflowane posadzki. Wszystkie wymienione elementy współgrały plastycznie i kolorystycznie tworząc harmonijną całość. Dominowały odcienie kremowo-beżowe, szarości i czernie. Nawet drewniana obudowa magła w kolorze kremowym pasowała do pomieszczenia wyłożonego beżowymi kaflami, malowanego na kolor kremowy.
- wskazuje się, aby wszystkie elementy oryginalne, historyczne przeznaczone do zachowania poddać konserwacji i przywrócić wnętrzą
- elementy brakujące należy zrekonstruować na podstawie detali istniejących, fotografii lub analogii
- nieużytkowane drzwi w ścianie północnej pralni wtórnie zamurowano. Po oczyszczeniu ścian ze współczesnych powłok malarskich należy usunąć powojenne zamurowanie i wbudować w to miejsce ceglaną blendę (cofnięcie około 5 cm)
- elementy szkodliwe dla obiektu, powstałe w trakcie doraźnych napraw w II połowie XX wieku i na początku XXI wieku - należy usunąć/przeprojektować
- proponowane prace techniczne mają na celu konstrukcyjne ustabilizowanie budynku
- w celu doprowadzenia wnętrza do stanu używalności należy zaprojektować metodykę odcięcia obiektu od źródeł podciągania wilgoci i roztworów solnych
- należy również naprawić system odprowadzania deszczówki i zadaszenie budynku
- poddać konserwacji historyczne klatki schodowe znajdujące się w wieżyczkach, a co za tym idzie betonowe schody, metaloplastyczne balustrady schodowe z dębowymi pochwytyami.
- możliwe jest pozostawienie współcześnie wykonanych klatek schodowych nad przejazdami bramnymi, które będą pełnić funkcje ewakuacyjne. Należy je uestetyzować/upodobnić do klatek schodowych oryginalnych, imitujące historyczne – które doświetlą pomieszczenia. Usunąć wtórne, alkidowe powłoki ścienne, tynki pomalować farbami krzemianowymi otwartymi

dyfuzyjnie. Należy pamiętać o ekspozycji detali historycznych, jak kratki wentylacyjne i dawne pokręta używane do regulacji temperatury powietrza w salach.

- Możliwe jest wprowadzenie dźwigów osobowych w zachodniej części budynku obok klatek schodowych pierwotnych, zgodnie z projektem. Możliwe jest również wprowadzenie szachtu windy towarowej od strony wschodniej, kuchennej (jedna winda)
- zrekonstruować okładziny ścienne w halach, historyczną kolorystkę ścian w pokojach, klatkach schodowych, odtworzyć pierwotne wybarwienie betonowych, pierwotnych schodów
- Nowe, uporządkowane przestrzenie dla pokoi z łazienkami na II piętrze wykonać jako współczesne, ale w celu nawiązania do obiektu historycznego z XIX wieku, na posadzki proponuje się płytki ceramiczne/gresowe podobne do oryginalnych (kolor, bordiura), gładkich. Granit jest materiałem obcym dla obiektów przedwojennych.
- uporządkować oryginalne posadzki - PRALNIA: wypełnić ubytki w posadzce korzystając z płytek zdemontowanych z posadzki kuchni lub innych pomieszczeń, pawilonów (budynek nr XII, w którym zdemontowano oryginalne płytki, a wbudowana zostanie jedynie część). KUCHNIA: zdemontować posadzkę istniejącą, wykonać nowy strop nad piwnicą/posadzką kuchni ze szczególnym uwzględnieniem dokładnego uszczelnienia posadzki, wbudować nową okładziną posadzkową z kafli podobnych do zabytkowych. Należy pamiętać, że ryflowanie płytek zabezpieczało przed poślizgiem. Nowe płytki powinny charakteryzować antypoślizgową powierzchnią, co jest bardzo istotne w kuchni
- w pomieszczeniach technologii „mokrej” wykonać specjalne posadzki izolowane szlamem na mikrokrzemionce. Szlam mikrokrystaliczny ~~np. Elastochlänne firmy Remmers~~ wykonać na posadzce z wywinięciem na ściany (faseta). Ten jednoskładnikowy, elastyczny szlam uszczelniający, przykrywa rysy, ale również poprzez wywinięcie kołnierza/fasety na cokoły ścian tworzy szczelną wannę. Na uszczelnioną posadzkę można nakładać podbudowy pod płytki posadzkowe lub cegły (piwnica).
- w kuchni zostały zniszczone pierwotne okładziny ścienne. Współczesne kafle należy usunąć i po zaizolowaniu posadzki odtworzyć okładzinę podobną do pierwotnej
- ze ścian wszystkich pomieszczeń zdjąć wtórne warstwy niedyfuzyjnych farb, następnie pomalować ściany w kolorach podanych w opracowaniu badawczym. Na ścianach hal kuchni i pralni odtworzyć graficzne wzory zdobiące ściany (kremowe tło i ciemno szare wzory)
- stropy Kleina - w piwnicach pod pralnią przeznaczono do konserwacji
- możliwa jest przebudowa wtórnych pokoi poddasza i wprowadzenie łazienek między nimi. W pokojach zachowane zostaną historyczne i istniejące drzwi, część zostanie wykonana jako nowe
- kolorystyka poszczególnych elementów wewnątrz budynku została opracowana na podstawie odkrywek stratygraficznych, na które pozyskano pozwolenie WUOZ w Gdańsku
- z uwagi na projektowane wprowadzenie do pomieszczenia pralni zajęć z terapii dla dzieci i młodzieży, proponowane jest przeniesienie wanien wykonanych z lastriko, np. na dziedziniec/teren w pobliżu pralni, gdzie będą służyły jako

kwietniki. Ze względu na funkcję pierwotną posiadają odpływy – ważne w eksploatacji zewnętrznej w trakcie trwania miesięcy zimowych.

- Zabytkowy magiel znajdujący się w jednym z pomieszczeń parteru, w pobliżu pralni powinien zostać wyeksponowany jako jeden z cenniejszych elementów dawnej funkcji. Proponuje się przenieść magiel do hali dawnej pralni, gdzie prowadzone będą zajęcia edukacyjne i terapeutyczne
- nowo projektowane przewody prowadzone w rurach osłonowych tzw. „peszlach” należy umieścić poza obrębem ścian lub w tynku – nie bruzdować ceramiki i okładzin ściennych – dotyczy głównie hali kuchennej oraz pralni. Przewody można wprowadzać do wnętrza przez wykonany w murze przewiert i prowadzić natynkowo, jak to widać na historycznych fotografiach nr 1 i 2 (strona tytułowa)
- Wszystkie instalacje ciepłownicze znajdujące się w piwnicy pod pralnią należy wprowadzić w projektowany kanał podposadzkowy, dla umożliwienia prawidłowej komunikacji w pomieszczeniu
- zgodnie z obowiązującymi doktrynami konserwatorskimi elementy współczesne projektowane w zabytku muszą być dyskretne i współgrać stylistycznie z obiektem, nie mogą wyróżniać się agresją formy, zaburzać pierwotnych zamysłów architektonicznych i stanowić elementów ważniejszych niż zachowane relikty

Powyższe zalecenia szczegółowo rozwinięto z podaniem technologii oraz metodyki wykonania w kolejnym punkcie, *Programie prac konserwatorskich*.

9. Proponowane metody i środki prowadzenia prac konserwatorskich²⁵ (Program prac konserwatorskich)

W programie prac konserwatorskich do opisanie poszczególnych prac lub zabiegów konserwatorskich użyto, w sytuacjach tego wymagających, nazw własnych produktów, co wynika z art. 25 ust.1 pkt.2 ustawy z dnia 23-07-2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. [Zagospodarowanie zabytku nieruchomego]

- 1) Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza: ...
- 2) uzgodnionego z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków programu prac konserwatorskich oraz projektu budowlanego przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;

W odniesieniu do regulacji przepisów o zamówieniach publicznych dopuszczalne jest, za zgodą Zamawiającego oraz kierownika robót konserwatorskich, stosowanie materiałów i technologii równoważnych.

9.1. Czynności wstępne

9.1.1. Dokumentacja fotograficzna i badania

Bezpośrednio przed planowanym remontem należy wykonać szczegółową dokumentację fotograficzną obiektu z rusztowania, szczególnie w miejscach do tej pory niedostępnych (np. zamalowany fryz podsufitowy pralni i kuchni), uściślając jednocześnie program prac konserwatorskich. Przy dostępie do miejsc odkrywanych podczas remontu należy kontynuować badania konserwatorskie w celu uzupełnienia analiz już wykonanych.

9.1.2. Zabezpieczenie elementów oryginalnych, dekoracyjnych

Do czynności wstępnych należy zabezpieczenie elementów historycznych, wokół których prowadzone będą prace renowacyjne i budowlane. Przede wszystkim należy osłonić zabytkowe detale architektoniczne takie, żeliwne słupy, relikty posadzek, a w piwnicy uważać na oryginalne stropy Kleina, aby podczas demontażu wtórnych i zniszczonych instalacji, rur,

²⁵ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie, <http://pocztapocztka.pl/2018/08/02/ochrona-zabytkow/>

stropy nie zostały uszkodzone. Należy podjąć próbę demontażu wanień wykonanych z lastriko, w celu przeniesienia w bezpieczne miejsce. Jeśli demontaż zostanie oceniony, jako niemożliwy, wanny zabezpieczyć na miejscu, okrywając płytami paździerzowymi i folią.

9.1.3. Miejscowa dezynfekcja

Dezynfekcji należy poddać wszystkie miejsca zawilgocone, które mogą być porażone glonami i grzybami. ~~Proponuje się użycie Algatu w przypadku glonów, a Boramonu do grzybów. Boramon C 30; Mycetox M; Mycetox B; Adolit M flüssig, lub tożsamym.~~ Likwidacja przyczyn porostania przez organizmy żywe polega na obniżeniu zawilgocenia murów i zabezpieczeniu powierzchni preparatami biochronnymi. Preparaty najlepiej nanieść metodą natrysku. Dla wzmocnienia efektu należy profilaktycznie nanieść mieszanki na zagrożone miejsca raz jeszcze przed zakończeniem prac.

9.1.4. Uporządkowanie wnętrza obiektu ułatwiając dostęp do elementów przeznaczonych do renowacji

Przed renowacją należy uporządkować wszystkie pomieszczenia i usunąć przedmioty współczesne. Usunąć zalegające materiały budowlane i „płatanię” instalacji/rur w piwnicy, miejscowo podpartych przechylającymi się słupkami ze współczesnych cegieł. Mechanicznie usunąć widoczne wysolenia, wykruszenia tynków. Zabezpieczyć stopnie osłabionych, zabytkowych schodów historycznych klatek schodowych. Zabezpieczyć oryginalne posadzki, zdemontować deskowanie podłóg pięter wyższych, a najstarsze deskowanie zachować i poddać konserwacji. Wynieść zabytkowe wanny z pralni i zabezpieczyć. Podobnie należy postąpić z oryginalnym maglem, który na czas remontu musi być zabezpieczony przed uszkodzeniem.

9.1.5. Miejscowe, wzmocnienie pudrujących się fragmentów pobiał ściennych, cegieł widocznych pod uszkodzeniami tynków i oryginalnych zapraw murarskich

W trakcie zdejmowania wtórnych wielowarstwowych powłok alkidowych ze ścian pralni, kuchni, oryginalnych klatek schodowych należy kontrolować stan zachowania reliktywów ściennych. W miejscach, gdzie struktura materiałów przeznaczonych do konserwacji jest na tyle osłabiona, że mogłaby ulec uszkodzeniu lub zniszczeniu w trakcie czyszczenia, usuwania nawarstwień, czy innych zabiegów, należy ją wzmocnić w stopniu umożliwiającym dalszą, bezpieczną pracę. Należy zastosować preparat hydrofilny oparty na tetraetoksylanie mający zdolność wbudowywania się w strukturę materiałów zbudowanych z krzemionki (zabytkowe tynki). Proponuje się zastosowanie preparatu hydrofilnego ~~np. Steinfestiger OH, czy Silux-OH (Keim), KSE 100,300 firmy Remmers lub tożsamym~~ metodą miejscowego nasycenia przy pomocy pędzla. Optymalnymi warunkami dla prawidłowego przebiegu reakcji wiązania związków tetraetoksylanu jest wilgotność względna powietrza w granicach 50 – 70 %. Materiał przed nasyceniem musi być suchy, a po wprowadzeniu środka chroniony przed nadmierną wilgocią przez okres dwóch tygodni. Do wstępnego wzmocnienia reliktywów pierwotnych powłok malatury należy zastosować podklejanie 3 % roztworem ~~Paraloidu B-72~~ w toluenie. Zabieg należy wykonać przy pomocy pędzla. Wstępne zabezpieczenie pozwoli na odtworzenie grafiki ściiennej. ^{żywicy termoplastycznej}

9.1.6. Miejscowe, wzmocnienie osłabionych elementów drewnianych

Zabieg dotyczy zabytkowej stolarki drzwi wewnętrznych, ościeży, zabytkowej podłogi i wytypowanych fragmentów więźby dachowej. Do wzmocnienia istniejącego drewna porażonego przez grzyby i owady techniczne - szkodniki drewna należy zastosować preparat wzmacniający ~~np. PU Holzverfestigung firmy Remmers lub tożsamym~~. Nie wspomina się o historycznej stolarni okiennej oraz parapetach okiennych, gdyż te części budynku/jej elewacji zostały naprawione lub zrekonstruowane.

9.2. Konserwacja murów ceglanych

9.2.1. Izolacje wodochronne (opcjonalnie na etapie remontu wnętrza)

Wydawałoby się, że na etapie konserwacji wnętrza nie ma potrzeby wykonywania prac związanych z zabezpieczeniem murów budynku. Jest myślenie błędne, gdyż jakość renowacji

piwnic i parteru, będzie zależała od zatrzymania podciągania kapilarnego, a także wlewania deszczówki przez nieszczelne otwory okienne sutereny. Należy pamiętać, że pierwotnie mury obiektu wraz z odsadzką cokołu znajdowały się wysoko nad poziomem nawierzchni. Nawierzchnia wykonana przepuszczalna dla deszczówki i nawet jeśli wpłynęła pod porowatą opaskę miała możliwość łatwego odparowywania.

Sytuacja zmieniła się wraz z położeniem nowej, szczelnej nawierzchni, którą „dolano” do lica muru ceglano. Nawierzchnia podniosła się i zamknęła drogę swobodnego parowania wody. Obecnie deszczówka wpływa przez rozszczelnienia nawierzchni, a jej odparowanie jest utrudnione, wręcz niemożliwe w strefie elewacyjnej. Wilgoć/woda szuka dogodnego, ciepłego miejsca do odparowania i znajduje w ścianach piwnic, stropach Kleina, a nawet okładzinach ściennych parteru. Dodatkowym powodem zawilgoceń piwnic jest nieszczelność posadzek w kuchni i pralni. Woda technologiczna przepływa przez stropy piwnic powodując korozję stali oraz cegieł i tynków. Dlatego, należy znaleźć odpowiednie rozwiązania izolacyjne, które pozwolą na polepszenie warunków wilgotnościowych w pomieszczeniach, a tym samym zaprzestanie napływu roztworów wodnych do piwnicy ze ścian, posadzek i stropów.

W celu zabezpieczenia murów obiektu przed dalszym napływem wody gruntowej należy wykonać izolację wodochronną poziomą i pionową. Izolację poziomą należy wykonać w pasie tuż nad posadzką piwnicy/sutereny. Izolację należy wykonać metodą iniekcji niskociśnieniowej przy zastosowaniu hydrofobowych związków kwasu krzemowego lub aplikacji beziśnieniowej za pomocą kremu na bazie siloksanów np. ~~SikaMur InjectoCream 100 firmy Keim lub Kiesol C firmy Remmers~~. Otwory iniekcyjne należy wykonać jednostronnie od strony wnętrza piwnicy/sutereny w rozstawie co 10÷12cm. Do aplikacji kremów można wykonać otwory poziome w spoinie ceglano, jeśli będzie widoczna. Do zamknięcia otworów po iniekcji, winna być użyta mineralna zaprawa bezskurczowa. Wykonanie iniekcji poziomej od strony piwnicy jest łatwiejsze i efektywniejsze – więcej miejsca dla wykonawcy zabiegu, dokładnie uwidoczniony poziom zaznaczony posadzką i spoinami między ceglanymi.

Jeżeli okaże się, że podczas wiercenia otworów iniekcyjnych wycieka woda, przeponę poziomą należy wykonać za pomocą żelu akrylowego np. ~~MC Injekt GL 95 firmy MC-Bauchemie~~. Jest to produkt na bazie akrylu o bardzo niskiej lepkości i wysokiej zdolności penetracji podłoża mineralnych oraz gruntu. To żywica uszczelniająca, miętko-elastyczna o krótkim czasie reakcji. Żel nie zawiera rozpuszczalników, jest obojętny chemicznie dla środowiska i odporny na korozję środowiska agresywnego chemicznie. Materiał po związaniu tworzy pakietową strukturę przestrzenną zdolną do przyjmowania wody z zewnątrz. Równocześnie struktura ta stanowi nieprzenikalną dla wody barierę w murze. Typowe odwierty wykonuje w formie siatki w odstępach pomiędzy otworami rzędu około 12 cm. Otwory powinny posiadać średnicę około 13 mm.

Izolację pionową należy wykonać w wykopie po obwodzie wszystkich elewacji budynku, na głębokości poniżej istniejącej posadzki piwnicy. Po wycięciu współczesnej nawierzchni asfaltowej w pasie umożliwiającym wykonanie izolacji zewnętrznej, odkopaniu murów - zewnętrzne powierzchnie muru należy oczyścić przy pomocy szczotek, uzupełnić ubytki muru, wyrównać podłoże. Następnie wykonać izolację pionową np. z powłokowych mas bitumicznych, lub szlamów elastycznych np. ~~Injektionsleim 2K firmy Remmers~~. Mury obiektu poniżej gruntu należy obłożyć folią kubelkową pozwalającą na odparowanie wilgoci z muru i nie przepuszczanie wody gruntowej w kierunku budynku.

Wykop należy zasypać przepuszczalnym żwirem lub piaskiem grubym. Wokół murów obwiedniowych, na szerokości odkrytej. Zasypkę należy ubić i dopełnić z nadmiarem żwirem o granulacji (16-32 mm).

9.2.2. Naprawa spękań ścian ceglanych i stropów Kleina

Naprawa spękań ścian dotyczy wysokich pomieszczeń –hali kuchennej i pralni. Z poziomu posadzki widoczne są spękania muru z nieczynnym rozwarstwieniem biegnące w kierunku

diagonalnym (fragmenty widoczne pod stropem). Pęknięcia powstały prawdopodobnie na skutek zmian wodno-gruntowych i osiadania budynku. Metodę naprawy uszkodzenia powinien podać konstruktor-statyk. Do ogólnych zasad naprawy spękań należy:

1. Do naprawy ścian -spękań o rozwarości rysy 2÷6 mm należy zastosować iniekcję niskociśnieniową na bazie zapraw iniekcyjnych polimerowo-cementowych. Przed wykonaniem iniekcji rysy i szczeliny winny być oczyszczone z kurzu i brudu poprzez zmycie wodą pod wysokim ciśnieniem. Usunąć uszkodzone spoiny na głębokość 20 mm. Pęknięte cegły należy wymienić na nowe.
2. Cegły do wymiany/przemurowania powinny posiadać identyczne parametry techniczne oraz wymiary, jak oryginalne.
3. Iniekcję należy przeprowadzić w temperaturze $>5^{\circ}\text{C}$. Uszczelnić zewnętrzną powierzchnię rysy poprzez przyklejenie plastra technicznego i założenie iniektorów o średnicy 14 mm zakładanych naprzemiennie pod kątem 45° w odległości min. 10 cm od krawędzi rysy. Rozstaw otworów iniekcyjnych nie powinien przekraczać $\frac{1}{2}$ grubości muru. Do iniekcji poleca się ~~np. Injektionsleim 2K firmy Remmers.~~
4. Do naprawy rys i pęknięć o szerokości powyżej 6 mm należy wykorzystać pręty wykonane z austenitycznej stali nierdzewnej o charakterystycznym, helikoidalnym (śrubowym) kształcie ~~produkcyjnej firmy Remmers, lub Hilti z zastosowaniem zapraw systemowych.~~

Naprawa pęknięć i rys w murze pełnym

1. Usunąć całą zaprawę w poziomych spoinach muru na głębokość około 6 cm w odstępach, co około 45 cm (6 warstw).
2. Wyczyścić szczeliny przy pomocy sprężonego powietrza i zwilżyć wodą.
3. Na dnie szczeliny ułożyć zaprawę systemową o grubości ok. 15 mm.
4. Zatopić w zaprawie systemowej pręt o skręcie śrubowym, zapewniając jednakową otulinę na całej długości pręta. Długość pręta należy dobrać w taki sposób, aby pręt wystawał poza spękanie na odległość minimum 50 cm. W przypadku spękań w odległości mniejszej niż 50 cm od krawędzi, pręt należy zagiąć.
5. Uzupełnić spoinę zaprawą wapienną o parametrach zbliżonych do istniejącej zaprawy.
6. Zapewnić stałą wilgotność wymienionej spoiny przez okres 7 dni.

Naprawa pęknięć i rys – zszywanie krzyżowe murów pełnych o rozwarości spękań przekraczających 15 mm z przemieszczeniem.

1. Wywiercić otwory o średnicy 14 mm w odległości co najmniej 225 mm od krawędzi pęknięcia, pod kątem zapewniającym ułożenie pręta w środkowej części muru na wysokości spękania. Pręty osadza się w płaszczyźnie prostopadłej do spękania, naprzemiennie po obu stronach pęknięcia.
2. Wyczyścić otwory przy pomocy sprężonego powietrza i zwilżyć wodą.
3. Otwory wypełnić szczelnie zaprawą systemową przy pomocy pistoletu zakończanego lancą, a następnie wprowadzić pręty o skręcie śrubowym.
4. Zapewnić stałą wilgotność wymienionej spoiny przez okres co najmniej 7 dni.

Stropy Kleina zniszczone w części kuchennej, gdzie zaplanowano wymienić posadzki zdemontować i wykonać na nowo z wykorzystaniem tych samych cegieł, bez uszkodzeń. Brakujące lub zniszczone/zasolone cegły wymienić na nowe. W dokumentacji konstruktora wskazano wymianę cegieł pełnych na dziurawki. Jeśli zabieg jest konieczny ze względów wytrzymałościowych i zmniejszenia obciążenia stropów – możliwe jest takie rozwiązanie.

9.3. Konserwacja ścian

9.3.1. Usunięcie wtórnych, cementowych zapraw i warstw współczesnych

Wszystkie naprawy i uzupełnienia ścian przy użyciu zaprawy z dodatkiem cementu lub innych warstw niedyfuzyjnych, szkodliwych, należy usunąć mechanicznie. Zabieg należy wykonać ręcznie i z wielką ostrożnością, aby nie uszkodzić materiałów oryginalnych. Podczas

zdejmowania warstwy wtórnej należy zadbać o pozostawienie jak największej ilości substancji pierwotnej.

9.3.2. *Oczyszczanie – ściany kondygnacji I i II piętra, sal i klatek schodowych.*

Wszystkie ściany obiektu wtórnie pokryto powłokami malarskich o charakterze niedyfuzyjnym.

Powłoki wtórne ścian kuchni i pralni (ściany nad strefą lamperii) spłycały rysunek główkowego wątku ściennego i przyczyniły się do znacznego osłabienia pierwotnej, porowatej malatury wapiennej. Prawdopodobne jest, że nowe warstwy malarskie pojawiły się ze względu na złuszczenie się warstw wapiennych na skutek panującej w pomieszczeniach wilgoci, znacznych ilości pary wodnej, przy braku odpowiedniej wentylacji (gotowanie i pranie). Trudno dziś ocenić stan wątków ceglanych przez wiele lat zamkniętych pod szczelnymi warstwami niedyfuzyjnych malatur. Jednakże, mimo wszystko należy dążyć do zdjęcia farb, emulsyjnych, alkidowych i olejnych, aby udroźnić ceramikę oraz spoiny. Warstwy farb wtórnych, wierzchnich należy usuwać mechaniczne. Zabiegi mechaniczne, czyli zdejmowanie szpachlą warstw odspojonych samoistnie. Zdejmowanie powłok lepiej związane z podłożem można wspomagać chemicznie.

Zaleca się również stosowanie mokrych kompresów spęczniających (dla emulsji) lub preparatów żelowych, rozpuszczalnikowych ~~typu SCANSOL~~ (dla spoiw olejnych). Z pewnością nie uda się uratować warstw pierwotnych, jednakże odnalezione na ceglach relikty wapienne w kolorze beżowo-kremowym, jasnym i ciemnych wzorów graficznych -wraz z obserwacją historycznych fotografii pomogą w odtworzeniu plastyki ścian. Kolorystykę pozostałych elementów historycznych podano w aneksie opracowania.

9.3.3. *Impregnacja wzmacniająca strukturę tynków*

Tynki wapienne, oryginalne zachowane w innych pomieszczeniach, poza kuchnią i pralnią, które wykazują osłabienie, a struktura jest rozwarstwiona, należy wzmocnić takim samym preparatem (hydrofilnym), jak w przypadku konsolidacji wstępnej, czyli roztworem opartym na tetraetoksylanie.

Proponuje się zastosowanie preparatu hydrofilnego np.: ~~Steinfestiger OH~~, czy ~~Silex-OH (Keim)~~ metodą miejscowego nasycenia przy pomocy pędzla, stosując te same procedury, jak to opisano w punkcie 9.1.5.

9.3.4. *Wypełnianie ubytków i odtworzenie brakujących fragmentów tynków*

Większe ubytki w partii tynku historycznego, grubości około 2-3 cm, należy wypełnić porowatą zaprawą wizualnie zbliżoną do zachowanego tynku oryginalnego, wapiennego. Zaprawy należy wykonać w tradycyjny sposób dobierając spoiwo i kruszywo (kolor, granulacja) do tynku istniejącego. Można zastosować gotowe wyprawy tynkarskie, ale pasujące pod każdym względem do oryginału (~~Remmers, Keim, Baumit~~). Tynki systemowe, w niewielkim zakresie można modyfikować.

Okablowanie, które może się pojawić w związku z podniesieniem walorów funkcjonalnych, należy wprowadzić pod fragmenty nowego tynku lub wykonać przewierty do wnętrza omijając dekoracje architektoniczne.

Metodyka oraz miejsca wprowadzania przewodów pod tynk należy uzgodnić z nadzorem konserwatorskim. Próby wypełniania ubytków należy przedstawić nadzorowi konserwatorskiemu.

9.3.5. *Tynki ścienne w podziemnej części budynku*

Źródłem zasolenia są nie tylko roztwory solne wprowadzane do obiektu z wodą gruntową, czy opadową, ale również zalewanie stropów i uszczelnianie ścian zaprawami cementowymi, współczesnymi klejami do kafelek oraz lamperiami olejnymi, alkidowymi itd. Po usunięciu destrukcyjnie wpływających na mury części podziemnej szkodliwych zapraw i powłok farb oraz odcięciu piwnic od źródeł zawilgacania, należy ściany oczyścić z wszystkich

warstw, nawet przesyconych solami pierwotnych pobiał wapiennych²⁶, a w te miejsca nałożyć tynk renowacyjny (ściany piwnicy), posiadający zdolność do magazynowania soli w stopniu średnim o grubości minimum 25 mm. Tynki renowacyjne, szerokoporowate spełniają rolę magazynu dla kryształów soli. Charakteryzują się znaczną pojemnością. Są zdolne do zmagazynowania dużej ilości soli zalegających nawet w murze. Spełniają rolę okładu odsalającego chroniącego materiał ceglany przed dezintegracją, stąd ich tradycyjna nazwa „tynki ofiarne”.

W razie zapełnienia porów tynku kryształami soli i widocznych po kilku latach wysoleniach na powierzchni, tynk należy wymienić. Trwałość tynku, przy obecnym zasoleniu, po wykonaniu przepony poziomej szacuje się na około 5÷10 lat. Powierzchnię tynku można pomalować farbą otwartą dyfuzyjnie (silikonową), pozwalającą na swobodną wymianę par i gazów. Sugeruje się zastosowanie bieli w odcieniu kremowym, wapiennym. Ceglane stropy Kleina pozostawić w czerwonym wątku ceglanym.

9.3.6. Scalenie kolorystyczne i malowanie (dot. parteru i wyższych kondygnacji)

Obecnie farby wapienne można wymienić na współczesne odpowiedniki – czyli farby krzemooorganiczne, w odpowiednim rozcieńczeniu, np.: farby firmy KERM do wnętrz dla alergików, do wnętrz historycznych KERM BIOSIL lub KERM OPTIL. Sugeruje się zastosować produkty do zapobiegania powstawaniu pleśni lub zwalczania istniejącej pleśni na ścianach KERM MUCOL. Jednakże po wykonaniu odpowiedniej wentylacji w obiekcie te ostatnie nie będą konieczne dla zabytkowych ścian w kuchni, czy pralni.

~~Można tu zaproponować wyjątkową farbę firmy CAPAROL z serii HISTOLITH – jest to najwyższej jakości farba przeznaczona do wnętrza, ścian ceglanych i tynków wewnętrznych różnego typu. Najważniejsze cechy to: trwałość (na UV), niepalność, wysoka dyfuzyjność, odporność na wilgoć. Polecana jest farba HISTOLIT PREMIUM SILIKAT. Jest to farba polecana do obiektów zabytkowych, głęboko matowa, w pełni mineralna o unikalnej kompozycji spoiw: wodnego szkła potasowego i litowego, zapewniająca doskonałą przyczepność nie tylko do podłoży mineralnych, tynkarskich, ale i ceramicznych. Posiada „inteligentne” spoiwo, które samodzielnie rozpoznaje podłoże i łączy się z nim poprzez sylikację lub adhezję. Zatem można ją zastosować w formie mleczka wapiennego na wątki ceglane ścian kuchni i pralni, ale również gładkie tynki mineralne w innych pomieszczeniach zabytku.~~

Oryginalne tynki „gładkie, zacierane” ściennie w pokojach i na klatkach schodowych, korytarzach były malowane powierzchniowo. Po usunięciu powłokowych warstw wtórnych wypełnieniu ubytków tynkarskich proponuje się scalenie kolorystyczne wszystkich tynków (istniejących i nowo założonych) farbami silikatowymi w kolorze podanym w tabelach stratygraficznych, w opracowaniu dotyczącym badań konserwatorskich.

~~Dopuszczalne jest zastosowanie laserunków o większym stopniu krycia (np. Remmers – SiliconharzfarbCLA lub Historie Lasur, Keim – Restauro-Lasur + Restauro-Fixativ, Optolith – Optomal Silican + Optomal Fixativ). Polecana jest farba HISTOLIT PREMIUM SILIKAT opisana powyżej. Kolor dobrać wg badań konserwatorskich. Próby kolorystyczne należy przedstawić nadzorowi konserwatorskiemu.~~

9.3.7. Wypełnienie ubytków i rekonstrukcje rzeźbiarskie (odtworzenie profilowanych gzymsów oraz okładzin lastriko, naprawa betonowych schodów)

Ubytki oraz rekonstrukcje rzeźbiarskie profili należy wykonać przy pomocy mas mineralnych lastriko o podobnych parametrach fizyko-chemicznych oraz wizualnych, jak elementy historyczne.

WOJEWÓDZKI INSTYTUT
CHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dvrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

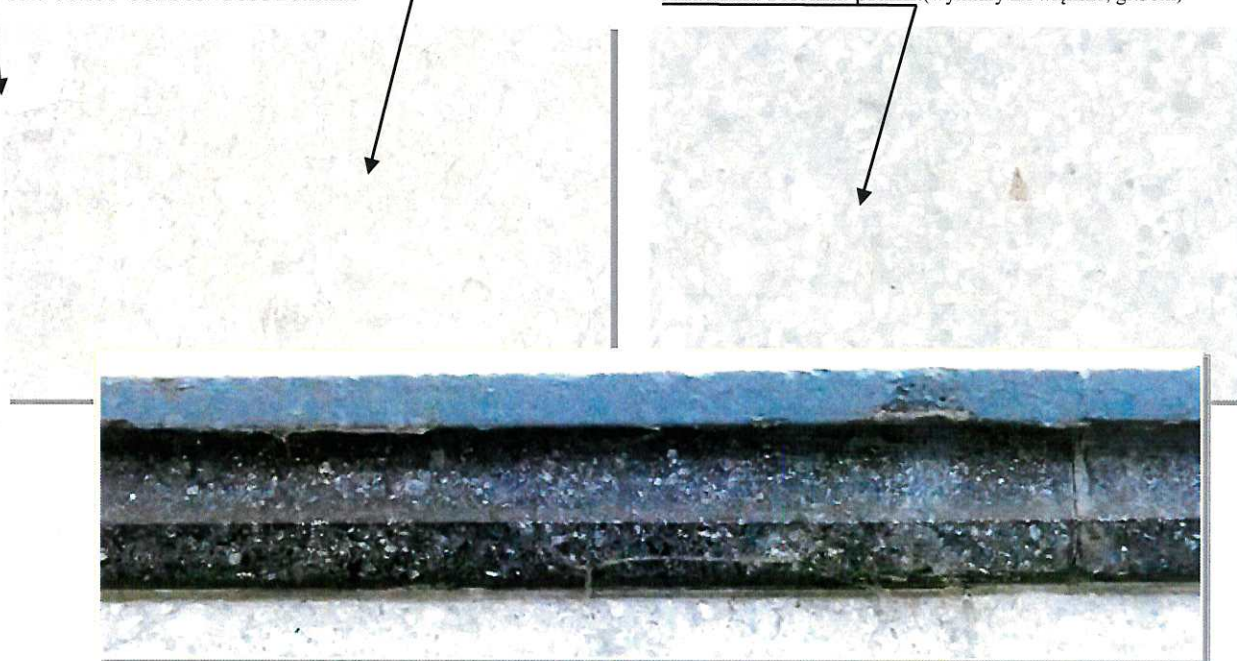
²⁶ Po wykonaniu badań konserwatorskich w piwnicy na obecność polichromii, nie stwierdzono żadnych zabytkowych malatur ściennych, stropowych. Pobiał wapienne stanowiły zabezpieczenie przed kurzeniem ceglanych ścian i stropów

Można skorzystać z gotowych zapraw firm produkujących zaprawy mineralne do wypełniania ubytków lastriko, wyrobów płytowych, fabrycznych, jak niżej.

Aby dobrać identyczną masę dla płyt ściennych o znacznie większych wymiarach niż fabryczne oraz grubości około 3 cm, płyty należy wyprodukować na miejscu. fot. 27,28

Płytki lastriko > ~~Lombarda Bianco Rett. 60x60, <https://domas-ekdep.pl/kolekcja-lombarda/19075-lombarda-bianco-rett-60x60-9026054285520.html>~~ okładzina ścienna pralni. (wymiały 2x większe, gr. 3cm)

29. Historyczny gzyms lastriko zamykający optycznie część przyziemia

Masę lastriko w kolorze czarnym i beżowym musi wykonać osoba praktykująca tego typu zabiegi. Specjalista „posadzkarz”, który wyleje, wypoleruje płyty w odpowiednim kolorze i fakturze, a także odtworzy profil i wypełni ubytki. Ubytki brakujących, profilowanych gzymsów należy odtworzyć przy pomocy odlewów z form, szlifowania po związaniu i polerowania (metodyka kamieniarska). Mniejsze ubytki wypełnić zaprawą cementową zmieszaną z kruszywem marmurowym, łamanym, modyfikowaną spoiwem akrylowym (np. ~~MOWILITH~~) w celu uplastycznienia. Można zastosować gotową zaprawę do odlewów sztukatorskich ~~ZBM 25 R firmy Atlas Złoty Wiek lub podobną~~.

9.4. Konserwacja elementów drewnianych (stolarka drzwiowa, fragmenty podłóg i więźby dachowej)

9.4.1. Roboty impregnacyjno – odgrzybiające, więźba dachowa

W celu zabezpieczenia drewnianych elementów budynków (np. drewniana konstrukcja dachowa, zabytkowe deski podłogowe i stolarka drzwiowa) przed dalszą degradacją spowodowaną szkodliwą działalnością mikroorganizmów, należy wszystkie elementy drewniane przeznaczone do renowacji, zdrowe i elementy nowo wbudowane, zabezpieczyć odpowiednimi środkami impregnacyjnymi, gdyż nowe (młode) drewno jest bardziej podatne na atak grzybów lub też owadów. Szczególną uwagę na dezynfekcję należy zwrócić przy łączeniu drewna starego z nowym, ponieważ drewno stare może być zainfekowane utworami grzyba niewidocznymi gołym okiem. Przy porażeniu owadami należy zestrugać porażone drewno i następnie zaimpregnować. Dopuszcza się wzmocnienie porażonego drewna konstrukcyjnego (owady) metodą iniekcji żywicami poliuretanowymi (pkt. 9.1.6.).

Do impregnacji drewna i odgrzybiania konstrukcji można stosować wyłącznie preparaty posiadające pozwolenie na wprowadzenie do obrotu²⁷, aplikując zgodnie z instrukcją podaną w

²⁷ Ustawa o produktach biobójczych z dnia 13-09-2002r (Dz.U. nr 175 poz. 1433 z późniejszymi zmianami).

karcie materiału. Wprowadzenie do drewna substancji chemicznych, powoduje jego utoksycznienie. Istnieje zatem niebezpieczeństwo szkodliwego działania środka na otoczenie. Poprawnie wykonany zabieg impregnacji nie powinien stwarzać zagrożeń na etapie użytkowania obiektu. Elementy drewniane narażone na wpływy atmosferyczne (np. stolarka okienna do zachowania) i drewno uprzednio impregnowane preparatami o nieznanym składzie chemicznym, a także przy bezpośredniej iniekcji w chodniki larwalne, mogą być stosowane preparaty rozpuszczalnikowe. Skład chemiczny preparatów jest bardzo różny, w zależności od producenta. Do stosowania zaleca się szczególnie preparaty zawierające w swoim składzie fungicydy: jak pochodne triazoli (propiconazol; tebuconazol) oraz insektycydy jak syntetyczne pyretroidy (permetryna; alfametryna; deltametryna itp.) ~~np. Multi GS~~; lub same insektycydy ~~np. Hylotox~~ lub tożsame. Przy wykonywaniu impregnacji powierzchniowej, impregnat należy wprowadzić do drewna na głębokość ≥ 3 mm.

Iniekcję wykonuje się strzykawką wykorzystując wszelkie spękania, otwory wylotowe po owadach, a także w tym celu nawiercone. Po wykonanym zabiegu dezynsekcyjnym preparatami na bazie rozpuszczalników organicznych, całość drewna zaleca się owinąć folią, na co najmniej 48 godzin, w celu intensyfikacji działania preparatu.

9.4.2. Renowacja i rekonstrukcja stolarki drzwiowej oraz pochwyty balustrad

Zachowaniu i renowacji podlega większość **drzwi wewnętrznych**, problem może być jedynie z drzwiami wtórnie obitymi blachą (II piętro). Powierzchnie drewna przeznaczonego do konserwacji należy oczyścić z warstw wtórnych i zdjąć współczesne powłoki lakiernicze. Wymienić fragmenty uszkodzone przez korozję biologiczną, odtworzyć relief rzeźbiarski i całość zaimpregnować preparatami na bazie rozpuszczalników organicznych.

Wzmocnienie drewna uszkodzonego powierzchniowo przez owady-ksylofagi należy wykonać przy użyciu żywic epoksydowych (~~np. Epoxi Holzverfestigung~~). Drobne ubytki drewna należy wypełnić przy użyciu masy wyrównującej wykonanej na bazie pyłu drewnianego i żywicy epoksydowej ~~Epoxi Holzverfestigung~~. Większe ubytki należy wykonać za pomocą fleków z drewna o podobnych parametrach technicznych i układzie słoï zbliżonych do istniejących elementów.

Wszystkie istniejące, oryginalne elementy metalowe (klamki, zawiasy, okucia, zamki, klucze) po konserwacji i naprawie należy ponownie wbudować w skrzydła okienne. Brakujące/zniszczone drzwi należy wykonać jako drewniane w stylu obiektu, na wzór stolarki zachowanej. Kolorem pierwotnym był „ciepły” brąz w odcieniu orzechowym (farba kryjąca, olejna) i taką barwę należy przywrócić malując pędzlem.

Pierwotne, częściowo zniszczone, gięte, **dębowe pochwyty balustrad schodowych** (4 klatki schodowe) wtórnie pomalowano powłokami kryjącymi, które obecnie się łuszczą. Wtórne powłoki należy usunąć jak w przypadku drzwi. Doczyścić powierzchnię drewna preparatami chemicznymi. Większe ubytki należy wypełnić za pomocą fleków z drewna o podobnych parametrach technicznych i układzie słoï zbliżonych do naprawianych elementów. Brakujące/zniszczone fragmenty pochwyty należy wykonać jako drewniane, na wzór części zachowanych. Powierzchnie drewna dębowego zabezpieczyć pokostem lub matową lakierobejcą, w odcieniu umbrzy RAL 7006, przezierną – w celu ekspozycji usłoïjenia. **Drewniane, oryginalne schody** przystawione do wejścia na najwyższą kondygnację do części poddasza nieużytkowego, pomalować w pierwotnym kolorze RAL 7044.

9.4.3. Konserwacja i ekspozycja desek podłogowych

Skorodowane współczesne deskowanie (wąskie deski) podłogowe należy usunąć. Deski oryginalne, szerokie, należy ocenić po zdjęciu. Jeżeli ich stan będzie zadowalający wykonać ich konserwację i wyeksponować w miejscu mniej użytkowanym. Możliwe jest ich przeniesienie na ścianę jednego z pomieszczeń. Na posadzkach korytarzy ułożyć okładzinę drewno podobną (względny p-poż). W nowo projektowanych pokojach, np. na poddaszu

RAL 7006

RAL 7044

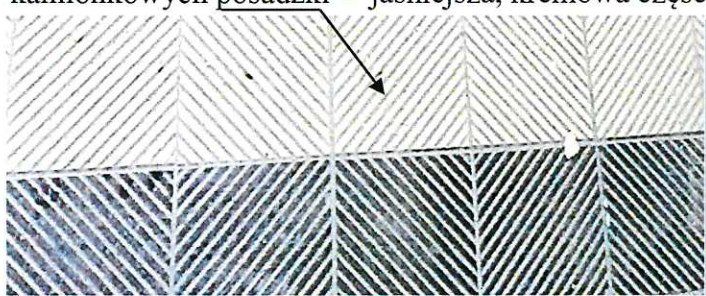
użytkowym możliwe jest ułożenie na podłogach paneli drewno podobnych (dowolność projektowa).

9.5. Konserwacja elementów stalowych i metaloplastycznych (balustrada schodowa)

9.5.1. Elementy metaloplastyczne, oryginalne- balustrada oryginalnych schodów klatek schodowych znajdujących się w pionach wieżyczek narożnych należy oczyścić metalowymi szczotkami, a pozostałości rdzy ustabilizować preparatem zawierającym taninę. Na warstwę gruntującą należy położyć jednokrotnie farbę epoksydową do gruntowania (grubość powłoki 100 µm). Na warstwę nawierzchniową należy położyć jednokrotnie emalię poliuretanową (grubość powłoki 50 µm). Przy łącznej grubości powłoki 150 µm, trwałość w istniejących warunkach eksploatacyjnych powinna wynieść 5÷15 lat. Malować farbami kryjącymi do stali w kolorze pierwotnym RAL 7044 -

9.5.2. Oryginalne słupy żeliwne podtrzymujące stropy parteru i piętra

Oryginalne słupy żeliwne naprawić metodami opisanymi wyżej. Na historycznej fotografii z końca XIX wieku (fot. 1,2) słupy są walorowo jasne, w odcieniu jaśniejszych kafli kamionkowych posadzki – jaśniejsza, kremowa część górna i o ton ciemniejszy cokół

RAL 9002

RAL 9002

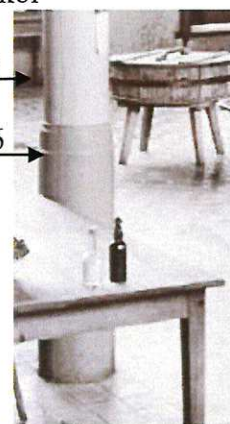
RAL 9006

RAL 9006

Stratygrafia w załączeniu

fot. 30 i 31

RAL 7044

9.5.3. Konserwacja schodów wewnętrznych (beton groszkowany)

Przed wszystkim należy zbadać wytrzymałość konstrukcyjną schodów oraz balustrad. W razie konieczności zaprojektować konstrukcyjne wzmocnienie osłabionych i zagrożonych destrukcją części. Po wzmocnieniu i stabilizacji należy zrekonstruować elementy zniszczone, nie istniejące lub nie nadające się do dalszej eksploatacji. Elementy schodowe wykonać (najlepiej) w całości metodą odlewniczą. Profilowane gzymsy jako nakrywy okładziny przyziemia kuchni i pralni można wykonać metodami rzeźbiarskimi, odlewniczymi. Do wypełnień ubytków schodów, lub odlewów całkowicie zniszczonych elementów należy wykorzystać zaprawy mineralne np. firmy KEIM, REMMERS, ATLAS „Złoty wiek”. Odtworzeniu w całości podlega balustrada tarasu zachodniego – wg zachowanych wzorów. Należy pamiętać o powtórzeniu faktury stopnic – faktura groszkowana. Dawniej tego typu faktury imitujące obróbkę piaskowca, dodatkowo stosowane jako powierzchnie antypoślizgowe wykonywano po związaniu zaprawy specjalnym młotkiem zwanym „sztukamr”. Dziś to płaskie narzędzie z ostrymi wypustkami wyglądające jak pobijak do mięsa nazywa się „groszkownik” – stąd nazwa fakturalnej powierzchni – „groszkowana”.

9.7. Dopuszczalne prace nowo projektowane

9.7.1. Zmiana funkcji w pomieszczeniu pralni

Dopuszczalne jest zdemontowanie oryginalnych wanien i przeniesienie ich na zewnątrz, gdzie będą pełniły nowe funkcje (kwietniki?), odtworzenie pierwotnej dekoracji ściiennej, naprawa posadzki, stropu i stworzenie obszernego pomieszczenia funkcjonującego jako sala terapii zajęciowej. Z innego pomieszczenia obrębu pralni możliwe jest wyniesienie historycznego magła i wstawienie do hali edukacyjno-terapeutycznej, czyli dawnej pralni

9.7.2. Funkcja apteczna

Dopuszczalne jest zagospodarowanie jednego z pomieszczeń w obrębie pralni na pomieszczenie apteczne. Apteka musi być usytuowana w przyziemiu, w pobliżu drzwi wejściowych do budynku i oświetlona światłem dziennym

9.7.3. Wykonanie nowych pokoi gościnnych z łazienkami w miejscu współczesnych, istniejących na poddaszu

Po wyburzeniu obecnych pomieszczeń poddasza należy zaprojektować nowe pomieszczenia z łazienkami usytuowanymi pomiędzy pokojami. Tak zaprojektować wbudowanie ścian, aby drewniane słupy konstrukcji więźby dachowej znalazły się po stronie korytarza. Możliwe jest zaprojektowanie współczesnego wyposażenia zgodnego z p-poż, nowej kolorystyki ściennej z zachowaniem zrekonstruowanej stolarki okiennej. Otwory pod parapetami, w których znajdowały się cynowe szufladki na skropliny – zaślepić. Wstawienie szufladek imitujących poprzednie nie jest wskazane, gdyż prędzej, czy później wysuwane szufladki staną się popielniczkami.

9.7.4. Przebudowa pomieszczeń I piętra

Pomieszczenia I piętra również w przeszłości były wtórnie zmieniane, świadczy o tym obudowanie ścianami żeliwnych słupów identycznych, jak na kondygnacji parteru. Możliwa jest zmiana kubatury pokoi z wyprowadzeniem słupów na korytarz. Można wprowadzić ceramiczne posadzki na wzór nowych, kuchennych. Kolorystyka ścian – barwy jasne, beżowe, które powtarzają się we wszystkich odkrywkach stratygraficznych. Wizje współczesnych dekoratorów sięgnęły do bardzo intensywnych, mocnych i niehistorycznych kolorów: pomarańczy, fioletów i cytrynowych żółci. Warstwy te należy usunąć.

9.7.5. Wbudowanie nowych dźwigów osobowych i dźwigu towarowego

Dopuszczalne jest wbudowanie nowych dźwigów osobowych i jednej windy towarowej na użytek kuchni oraz pokoi gościnnych. Dźwigi należy wbudować w szachty, które zostały omówione w trakcie badań budynku, wizji lokalnych i są oznaczone na projekcie budowlanym – dwa dźwigi osobowe w południowo-zachodniej i północno-zachodniej części budynku oraz winda towarowa w północno-wschodniej części obiektu, w pobliżu kuchni.

9.8. Dokumentacja konserwatorska powykonawcza i zalecenia dla użytkownika

Zgodnie z wymogami konserwatorskimi wykonawca prac powinien sporządzić powykonawczą dokumentację opisową oraz fotograficzną. Musi ona ilustrować stan obiektu bezpośrednio przed zabiegami, w trakcie trwania zabiegów oraz po ich zakończeniu. Dokumentacja powinna wyraźnie wskazywać na użyte w trakcie renowacji metody i środki oraz zawierać profilaktyczne uwagi dla użytkownika obiektu.

10. Wnioski końcowe

10.1. Ogólny stan techniczny wnętrza budynku jest średni lub zły. Został szczegółowo wykazany w punkcie opisującym stan zachowania oraz w ekspertyzie mgr inż. Tomasza Majewskiego. Ekspertyza wskazuje elementy skorodowane, które stanowią bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa oraz trwałości konstrukcji. Obiekt w stanie obecnym nie nadaje się do użytkowania. Po wykonaniu prac wyszczególnionych w programie konserwatorskim zostaną podniesione walory techniczne, estetyczne zabytku, a poszczególne części budynku zabezpieczone przed dalszą destrukcją.

10.2. Program prac konserwatorskich wyszczególniony w punkcie 9 podlega akceptacji i zatwierdzeniu przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku. Program winien być uzupełniany i korygowany w trakcie trwania prac, w miarę poszerzania wiedzy o obiekcie i stanie jego zachowania. Wszelkie zmiany programu wymagają akceptacji autorki opracowania i PWKZ.

10.3. W przypadku wystąpienia wątpliwości na etapie wykonawstwa należy się zwrócić do autorki o dodatkowe informacje lub wyjaśnienia.

10.4. Prace renowacyjne w obrębie ścian, posadzek, stropów mogą być prowadzone w okresie jesienno-zimowym pod warunkiem pozostawienia zadaszenia. Mury obiektu zamknięto nowymi oknami. Prace w części dziedzińca winny być wykonywane w okresie sprzyjających warunków atmosferycznych, umożliwiających naturalne wysychanie elementów, przy temperaturze powietrza, przez całą dobę nie mniejszej niż +5°C, przez ekipy specjalistyczne, w Gdańsku

posiadające doświadczenie w realizacji robót w obiektach zabytkowych, pod nadzorem konserwatora zabytków (technologa).

10.5. Wszystkie materiały użyte do prac powinny posiadać stosowne atesty bądź certyfikaty dopuszczające do stosowania.

**DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA ILUSTRUJĄCA
STAN ZACHOWANIA WNĘTRZ
(fot. 32 - 58)**

ANEKS 1. Stratygrafia warstw malarskich, zachowanych na ścianach, drewnie i metalu z podaniem koloru pierwotnego, historycznego.

32. Zejście do podziemnej części budynku pod strefę kuchni zniszczonym, oryginalnym biegiem schodowym

Większość ilustracji dotyczących stanu zachowania piwnic znajduje się w ekspertyzie technicznej mgr inż. Tomasza Majewskiego

33-39. Odpadające tynki wapienne i wykruszone spoiny, cegły, korozja stalowej konstrukcji stropu

Nowe, betonowe posadzki, konstrukcje wspierające wiszące, osłabione instalacje.

Korozja instalacji wspartych tymczasowymi słupkami ceglanym.

WODZKI URZĄD
OCENY ZABYTEKÓW
w Gdańsku
ul. Dąbrowska 2/4, 80-852 Gdańsk

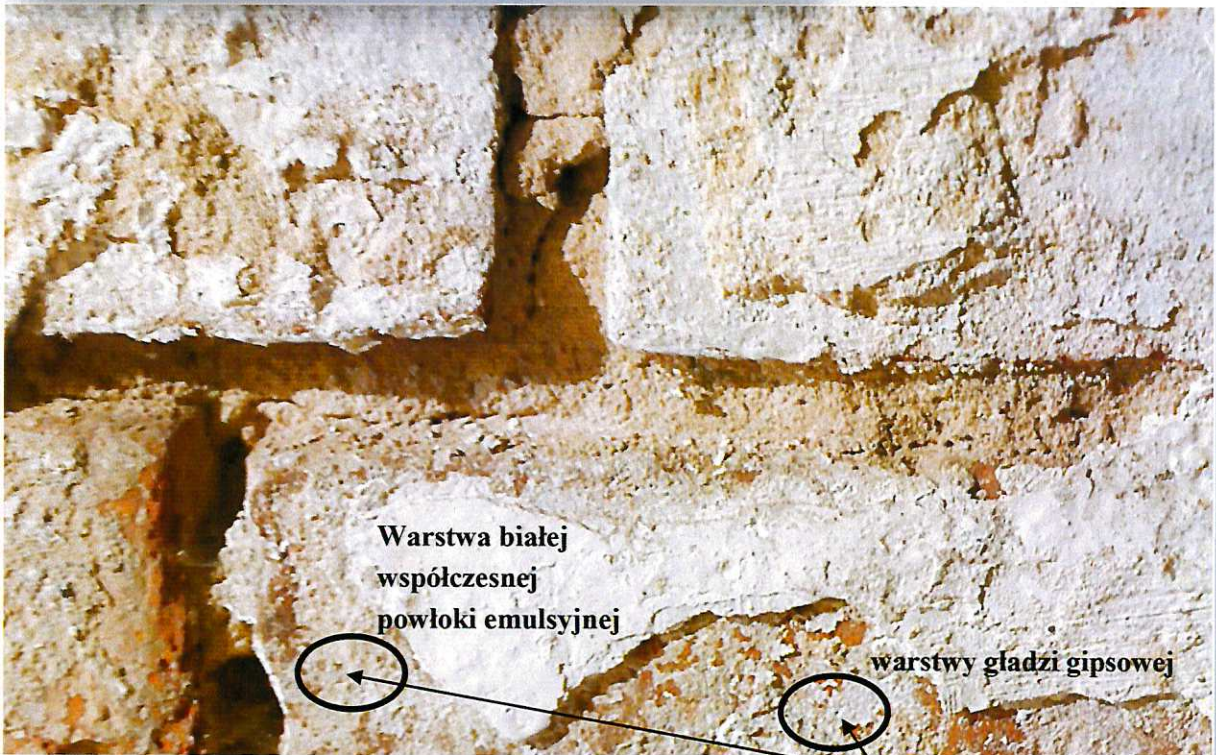

39. Korozja stropów, głównie konstrukcji stalowej, obecnie tymczasowo wspartej.

40. Dobrze zachowany, interesujący fragment wątków ściennych i stropów Kleina pod częścią pralni

Dawny zsyp, zamurowane przejście. Wspornik podtrzymujący stropy, na których usytuowano ciężki sprzęt/element wyposażenia pralni.

Warstwa białej współczesnej powłoki emulsyjnej

warstwy gładzi gipsowej

41. Warstwy tynkarsko-malarskie wykonane w celu zabezpieczenia wątków ceglanych w zawilgoconej i zasolonej piwnicy. Bezpośrednio na cegle widoczna jest cienka warstwa; są to relikty **pobiału wapiennej**. Kolejne powłoki – naprawy współczesne, to **przecierki gipsowe i malatury emulsyjne**. Te ostatnie znacznie pogorszyły stan zachowania cegieł i spoin, zaprawa gipsowa [Ca_2SO_4] wprowadziła do murów sole. Spoiny wykruszyły się niemal w całości. Okazuje się, że pobiał wapienny, której celem głównym było zabezpieczenie cegieł, wątków stropowych i ściennych, pierwotnie podbarwiono na kolor jasno beżowy. Kolor spoiny i jej miąższość przypomina zaprawę kwarcowe mieszane z piaskami gliniastymi. Mieszanka miała zabezpieczyć mury przed przenikaniem wilgoci i roztworów solnych. (głina, w warunkach podwyższonej wilgoci pęcznieje i zamyka szczeliny).

42. Destrukcja stropów, zagrażająca odpadnięciem – część pod kuchnią

43. Fragment skorodowanego nadproża wejścia do piwnicy

44. Stropy ceramiczne Kleina nad przejazdem bramnym wprowadzającym na dziedziniec.

45. Betonowy, współczesny strop pod dziedzińcem – między pralnią i kuchnią (lata 70.XX wieku) – fot. T.Majewski

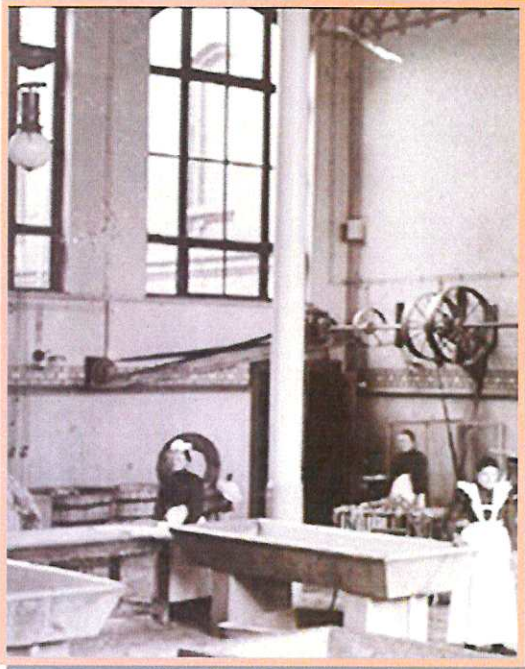

WOJEWODZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTEKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrekcji 2/4, 80-852 Gdańsk

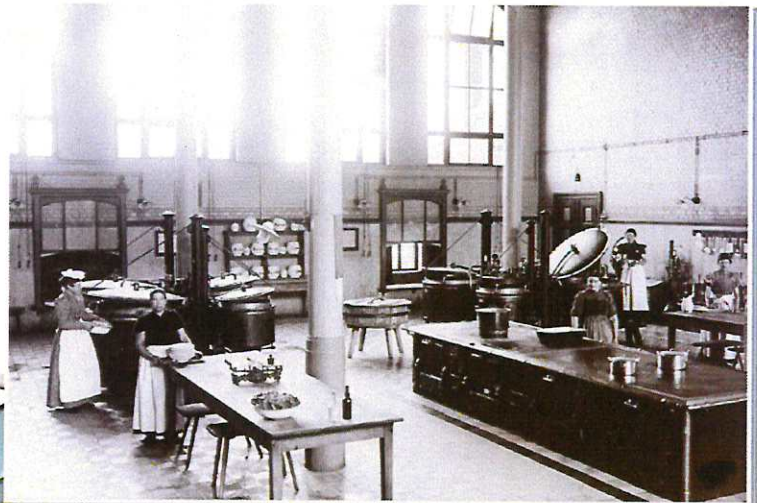

46,47. Kuchnia w 1898 i współcześnie – ten sam kadr

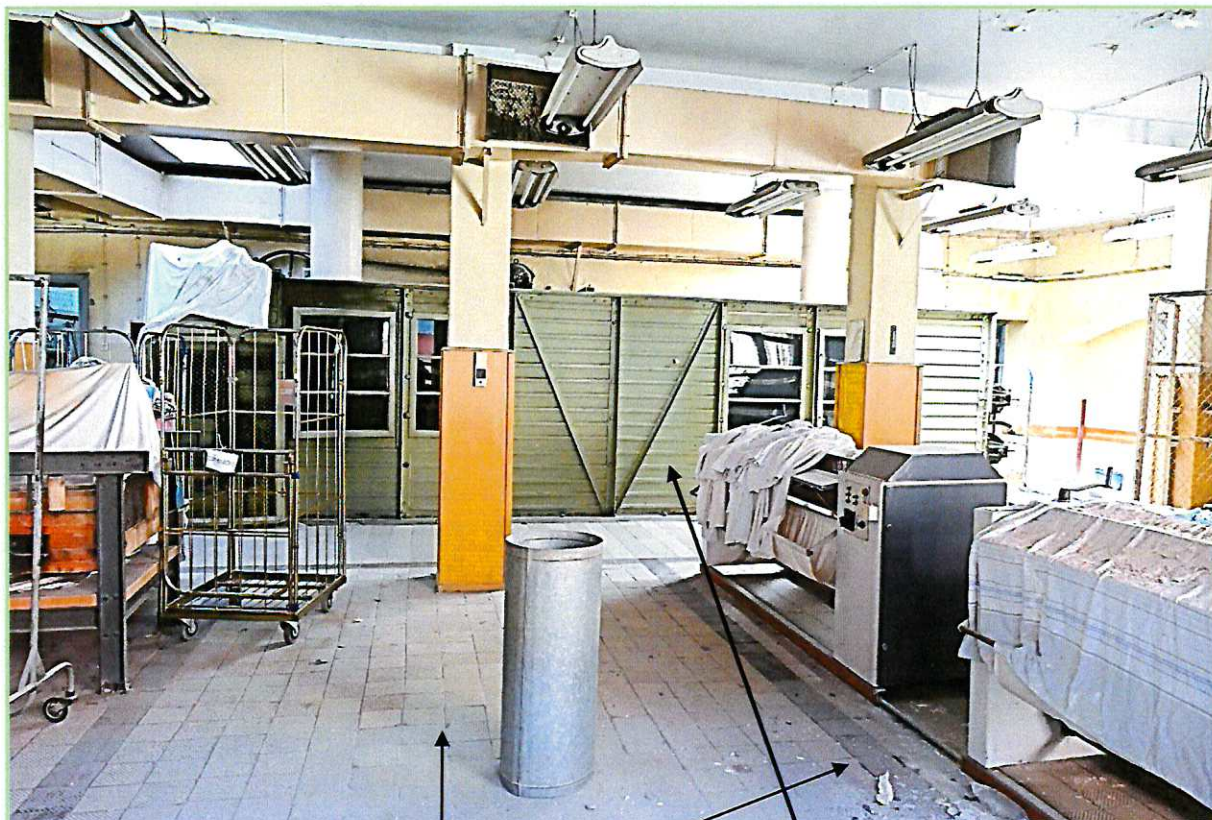

48,49. Pralnia z 1898 i współcześnie – ten sam kadr

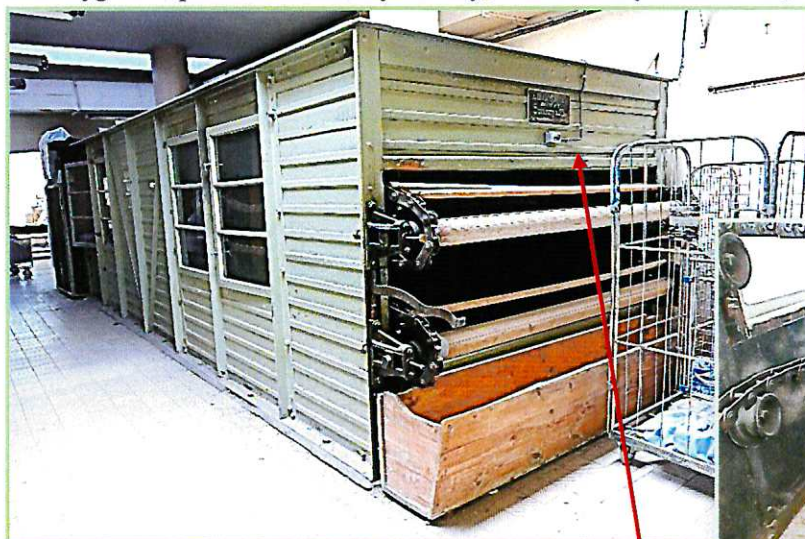

POLEWODZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTEKÓW
ul. Dyrkowskiej 3/4, 80-852 Gdańsk

50. Pomieszczenie na kondygnacji parteru w strefie pralni z zabytkowym magłem. Doskonale zachowana oryginalna posadzka – wzór dywanowy, tło z bordiurą. Obudowane, żeliwne słupy(?)

51,52. Drewniana obudowa magła i jego wnętrze
53. Tablica znamionowa z nr patentu

WOJEWODZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrekcji 2/4, 80-852 Gdańsk

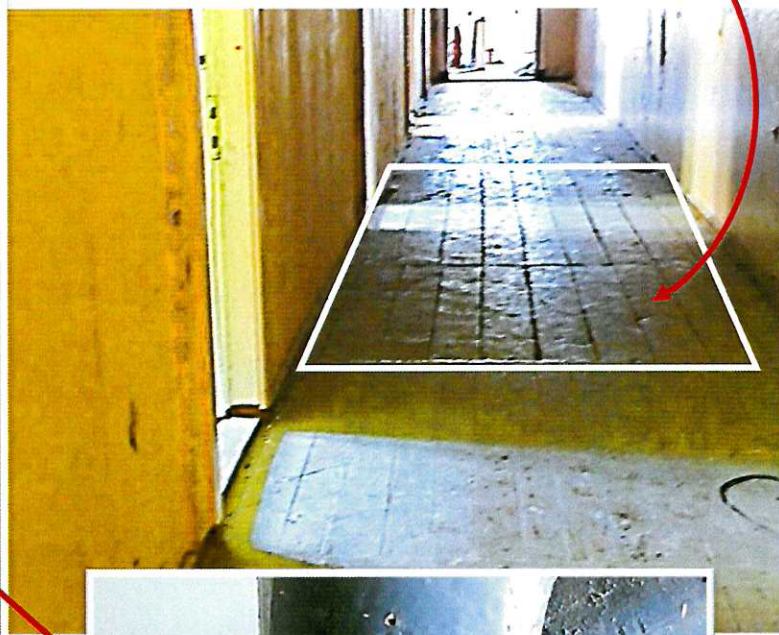

54. Bardzo dobrze zachowane pomieszczenie parteru przeznaczone do funkcji aptecznej (obok pralni)

55. Fragment korytarza kondygnacji I piętra. Wtórna ściana – zabudowa oryginalnego słupa żeliwnego, wtórne drzwi drewniane z nasświetlami, powojenne posadzki.

56. Wtórna zabudowa poddasza (II p.),
Fragment oryginalnych desek podłogowych pierwotnego poddasza bez zabudowy/otwarstego.
57. Ta sama kondygnacja i oryginalne schody prowadzące do części poddasza nieużytkowego.

58. Fragment słupka drewnianych schodów z odkrywką wykonaną w miejscu uszkodzenia – pierwotny kolor

Pracownia

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZAPYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrkcyjna 2/ 80-852 Gdańsk

BADANIA KONSERWATORSKIE -STRATYGRAFIA WARSTW

ANEKS 1.

A. Drzwi pierwotne prowadzące do piwnicy i B. ściana pomieszczenia na I piętrze

opracowała: dr Ewa Jachnicka
- konserwacja i restauracja
detali i elementów architektonicznych

Ewa Jachnicka

1. Informacje ogólne

- 1.1. Sondażowe, stratygraficzne badania konserwatorskie tynków ściennych, powłok malarskich, pierwotnej kolorystyki elementów technicznych i dekoracyjnych pawilonu nr XXVI należącego do zespołu szpitalnego budynków Szpitala dla Psychicznie i Nerwowo Chorych im. St. Kryzana w Starogardzie Gdańskim. Obiekt usytuowano w centralnej osi założenia, przy ul. Skarszewskiej 7. Badania wykonano na zlecenie biura projektowego MM PROJ-BUD MARCIN MŁODZIANKIEWICZ, 87-100 Toruń, ul. Gen. Józefa Hallera 65A/3
- 1.2. Pawilon XXVI wpisano do rejestru zabytków pod numerem 1111 decyzją WKZ w Gdańsku z dnia 17.10.1994 r. Obecny nr 1485
- 1.3. Badania konserwatorskie i odkrywki stratygraficzne wykonała dr Ewa Jachnicka – rzeczoznawca ZPAP w zakresie Konserwacji i Restauracji Elementów i Detali Architektonicznych, zgodnie z decyzją konserwatorską PWKZ w Gdańsku z dnia 12.05.2022, nr ZN.5060.2.2022. DN
- 1.4. Celem badań było potwierdzenie lub wykluczenie występowania relików polichromii, monochromii, odkrycie pierwotnej malatury tynków ściennych, drzwi wewnętrznych, żeliwnych słupów, schodów, balustrad itd oszacowania czasu powstania elementów, zbadaniu ich wartości kulturowych oraz estetyczno-architektonicznych.
- 1.5. Rys historyczny z analizą porównawczą założeń szpitalnych podobnym charakterze lecznictwa i architektury opracowano w punkcie nr 4 Programu Prac Konserwatorskich

2. Zagadnienia wstępne

Przedmiotem badań jest wnętrze murowanego pawilonu nr XXVI należącego do zespołu Szpitala dla Psychicznie i Nerwowo Chorych im. St. Kryzana w Starogardzie Gdańskim. Badania podłoża i warstw malarskich w miejscach charakterystycznych, stylowych i ważnych dla obiektu pozwolą na właściwą interpretację obiektu podniesienie walorów estetycznych oraz przygotowanie do nowych funkcji. Badania konserwatorskie zawierające technologie wykonania obiektu z rozpoznaniem materiałów budulcowych, analizą warstw pierwotnych i wtórnych są dokumentem komplementarnym z opisem technicznym omawiającym stan zachowania murów, części wewnętrznych i dekoracji zachowanych pod wieloma warstwami wtórnymi. Niniejsze opracowanie jest częścią ekspertyzy konserwatorskiej, której ważnym punktem jest zaproponowanie metod i środków prowadzenia prac konserwatorskich. Jednak podstawą jest rozpoznanie zabytku na podstawie analiz materiałowych. Zawiera badania stratygraficzne opracowane w szczegółowych tabelach zilustrowanych odpowiednimi fotografiami makro.

3. Badania stratygraficzne

Badania stratygraficzne, sondażowe wykonano w miejscach charakterystycznych, stylowych i ważnych dla obiektu. W trakcie prac korzystano z samoistnych odkrywek, z ich pogłębieniem w razie konieczności. Do poniższego punktu stworzono dokument ilustracyjny odpowiadający 10 tabelom stratygraficznym, w których obszernie opisy skrócono do: miejsca obserwacji, próby datowania, koloru warstwy, techniki wykonania i spoiwa. Pierwszym krokiem badawczym było opracowanie odkrywek sondażowych, dzięki którym wytypowano miejsca przeznaczone do dalszych analiz konserwatorskich. Analizy pozwoliły również na orientacyjne określenie stanu zachowania wątków ceglanych, ścian, tynków, oryginalnych słupów żeliwnych, wyposażenia klatek schodowych, stolarki drzwiowej oraz historycznych posadzek i zabytkowych przedmiotów, urządzeń zachowanych do dnia dzisiejszego, a przede

wszystkim stwierdzenie, czy pod powłokami wtórnymi zachowały się oryginalne warstwy barwne, lub ślady polichromii. Odkrywki wykonano mechanicznie, ręcznie przy użyciu ostrego noża szewskiego (warstwy powłok kryjących). Wszystkie warstwy były odspojone i luźne dlatego ich zdejmowanie było ułatwione, nie wymagało użycia preparatów rozpuszczalnikowych. Poszczególne powłoki zdejmowano bardzo ostrożnie do poziomu warstwy oryginalnej lub, jeśli taka nie została odkryta, do uwidocznienia podłoża. Po wykonaniu odkrywek udokumentowano miejsca badań fotograficznie oraz opisowo w zamieszczonych poniżej tabelach stratygraficznych. Materiał ilustracyjny należący do poszczególnych tabel, rzuty kondygnacji z oznaczonymi miejscami odkrywek to materiał budujący podstawową część badań konserwatorskich, a zarazem podstawę do przygotowania metod i środków konserwacji analizowanych miejsc – całego wnętrza. Badania stratygraficzne mają na celu ustalenie i określenie chronologii występujących warstw technologicznych i nawarstwień historycznych takich jak: podstawowy budulec, zaprawy, podkłady i warstwy malarskie. Dane uwidocznione w odkrywkach dostarczają wiedzy na temat oryginalnego charakteru dzieła sztuki, co w przypadku badań architektury poszerza wiedzę na temat pierwotnej oraz historycznej technologii budowy obiektu. Układ warstw historycznych, czy wtórnych pomaga odtworzyć dzieje budynku. Jednym z ważniejszych celów badań stratygraficznych jest dotarcie do oryginału, a w późniejszym etapie, odtworzenie pierwotnej estetyki projektowanej w obiekcie.

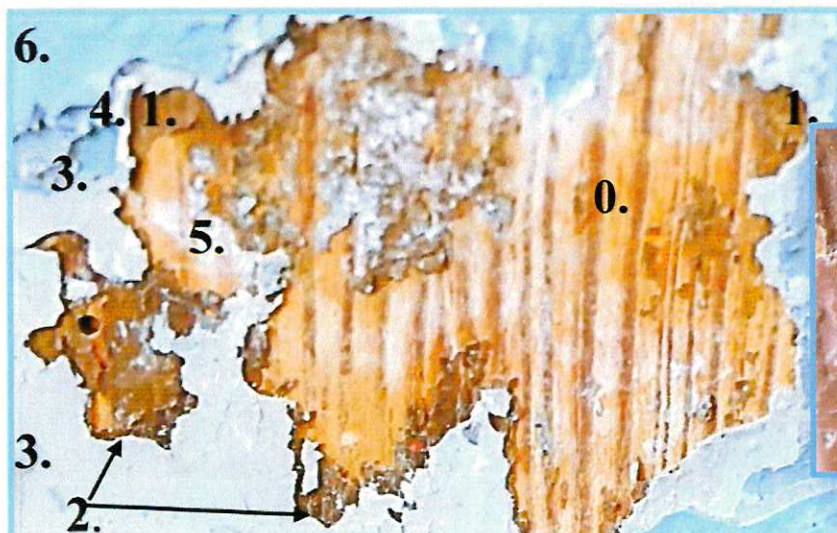
3.1. Warstwy malatury na badanych fragmentach stolarki drzwiowej

TAB.1. Odkrywki nr 1A i 2A, drzwi 2-skrzydłowe (pralnia i kuchnia) KOLOR PIERWOTNY ZBLIŻONY DO:

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
6	V	współcześnie	farba alkidowa		niebieska całość lub
5					listwa brzegowa, ciemny brąz
4	IV	lata 70.XXw	farba olejna		biel podkładowa
3	III	Po 1945	farba olejna mocno żółknąca w UV		biel tytanowa
2	II	do 1945	farba olejna		zszarzała biel (odcień popielu)
1	I	1893-1898	farba olejna		brąz w odcieniu czerwonym
0			podłoże drewniane		jasny orzech

RAL 1002

RAL 1005

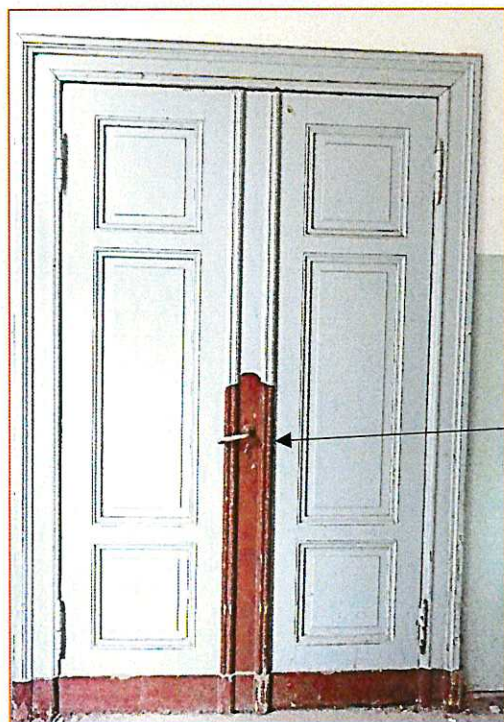

1A-drzwi do pralni
drzwi 2-skrzydłowe

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTEKÓW
w Działku w Gdańsku
ul. Działkowa 2/4, 80-852 Gdańsk

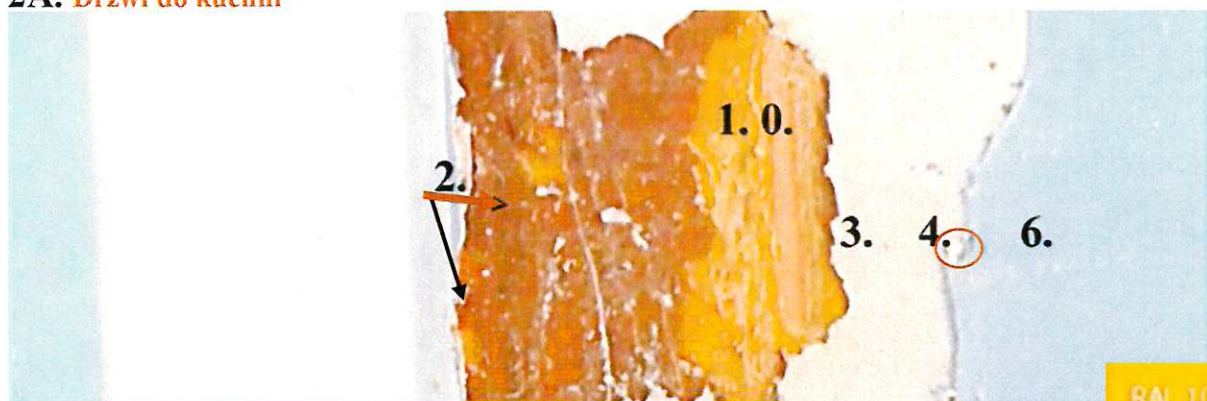
TYP DRZWI:
1A, 2A.

oryginalna klamka

wtórna klamka

2A. Drzwi do kuchni

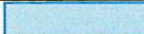

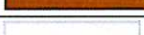

TAB.2.

Drzwi 1-skrzydłowe 2A (prowadzące do WC, parter).

KOLOR PIERWOTNY ZBLIŻONY DO:

RAL 1002

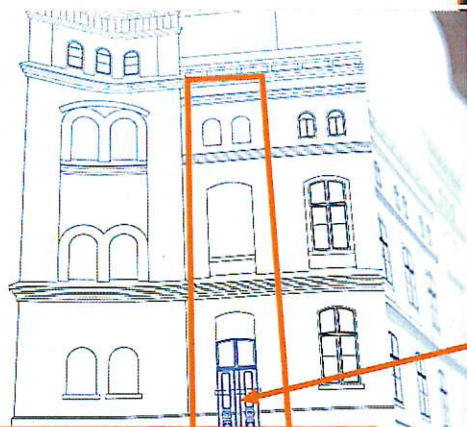
Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
6	V	współcześnie	farba alkidowa		niebieska całość lub
5					listwa brzegowa, ciemny brąz
4	IV	lata 70.XXw	farba olejna		biel podkładowa
3	III	Po 1945	farba olejna mocno żółknąca w UV		biel tytanowa
2	II	do 1945	farba olejna		pożółkła biel
1	I	1893-1898	farba olejna		brąz w odcieniu czerwonym
0			podłoże drewniane		jasny orzech

Projektowane przejście do windy osobowej od strony wnętrza. Kolorystyka drzwi tożsama, jak wyżej. Zamurowane okno, (elewacja), które planowane jest do powiększenia, w celu wykonania wejścia do windy od strony elewacji

Pion bez okien, planowane wbudowanie szachtu dźwigu osobowego.

Podobna sytuacja po drugiej stronie budynku

3A. Drzwi pierwotne, 1-skrzydłowe zamykające zejście do piwnicy pod częścią kuchenną. Obok zbliżenie fragmentu
Strona tytułowa fot. A

TAB.3.

KOLOR PIERWOTNY ZBLIŻONY DO:

RAL 7044

RAL 7038

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
4	IV	lata 70.XXw	farba olejna		biel tytanowa
3	III	Po 1945	farba olejna mocno żółknąca w UV		ciemna szarość w odcieniu ciepłym
2	II	do 1945	farba olejna		ciemny popiel
1	I	1893-1898	farba olejna		jasny popiel/beż
0			podłoże drewniane		drewno sosnowe

RAL 9002

3.2. Warstwy malatury na badanych fragmentach ścian KOLORY PIERWOTNE ZBLIŻONE DO:

TAB.4. 1B. Ściany kuchni i pralni powyżej lamperii z lastriko

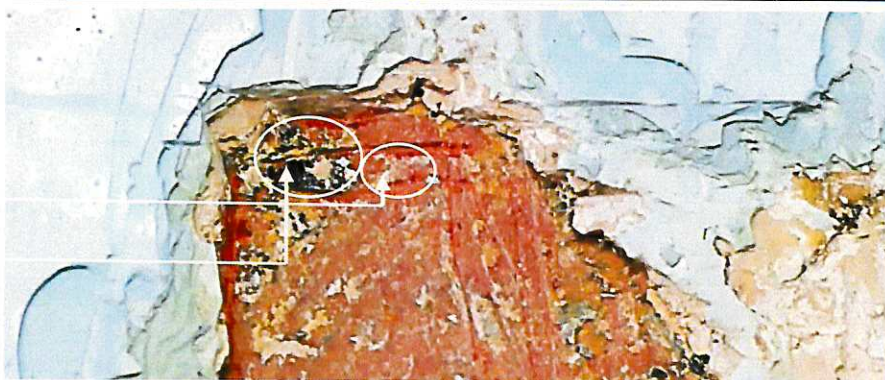
RAL 7016

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
4	IV	lata 50. do 70. XX wieku lata 70.XX w.	farba olejna/alkidowa gładź gipsowa		3 odcienie szarego błękitu biel zaprawy
3	III	1945	farba olejna		odcienie jasnej farby groszkowej, 6 warstw !
2	II	do 1945	farba kredowo-klejowa		różne odcienie beżu, jasna zieleń
1+1	I	1893-1898	farba wapienna		jasny beż – tło ciemny grafit - rysunek
0			podłoże ceglane		cegła czerwona, maszynowa

Odkrywka na ścianie pralni. Malowanie ścian wykonano w ten sposób, że wpierw pomalowano całą ścianę kolorem jasnym, a następnie namalowano graficzne wzory w odcieniu grafitu. W podobnych kolorach występuje posadzka.

RAL 9002

RAL 7016

TAB.5.2B. Ściany pomieszczenia parteru, w obrębie pralni (projektowana apteka)

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
4	IV	lata 50. do 70. XX wieku lata 70.XX w.	farba emulsyjna		3 różne odcienie od szarego fioletu do pomarańcza biel zaprawy
3	III	1945	farba kredowo-klejowa		neutralna szarość
2	II	do 1945	farba kredowo-klejowa		ciemny beż
1+1	I	1893-1898	farba wapienna		jasny beż
0			podłoże ceglane na tynku wapiennym		cegła czerwona, maszynowa tynkowana

Odkrywka nr B, strona tytułowa. Dokumentacja foto. nr 46-49

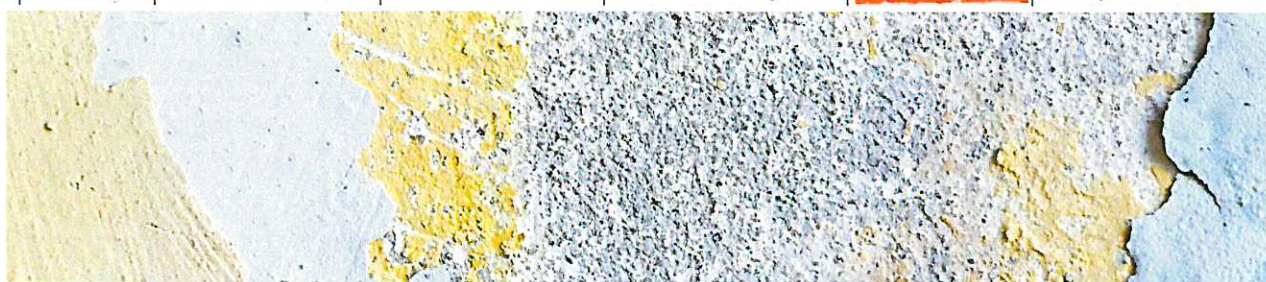
Starogard Gdański, 2022

WOJEWÓDZKI URZĄD
ZACHOWY ZABYTEKÓW
w Gdańsku 6
ul. Dyrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

TAB.6. 2C. Ściany pomieszczeń I piętra, gruntownie remontowane (budowane?) po 1945 roku

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
3	III	1973	zszarżała emulsja/spoiwo gipsowe (?) farba kredowo-klejowa		zszarżała emulsja z gipsem typowy, żółtawy kolor lat 70.XX w
2	II	po 1945	farba kredowo-klejowa		żółty, chłodny
1	I	po 1945	podłoże ceglane na tynku cementowym		cegła czerwona, maszynowa, powojenna, tynkowana
0					

DLA PORÓWNIANIA KLATKA SCHODOWA PAWILONU XII

Klatka schodowa XII

Ściany oryginalnych klatek schodowych wtórnie przemalowanych

wzornik kolorów: KEIM EDITION
HISTORICH NR 50019

nr 50019

Do precyzyjnego określenia koloru ścian klatek schodowych zastosowano specjalisty wzornik barw typowy dla kolorystyki historycznej, ściennej: KEIM ED. HISTORICH. Zielone pasy odkryte pod warstwami współczesnej emulsji są wtórne, pochodzą, prawdopodobnie, z 1973 r.

WOJEWODZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

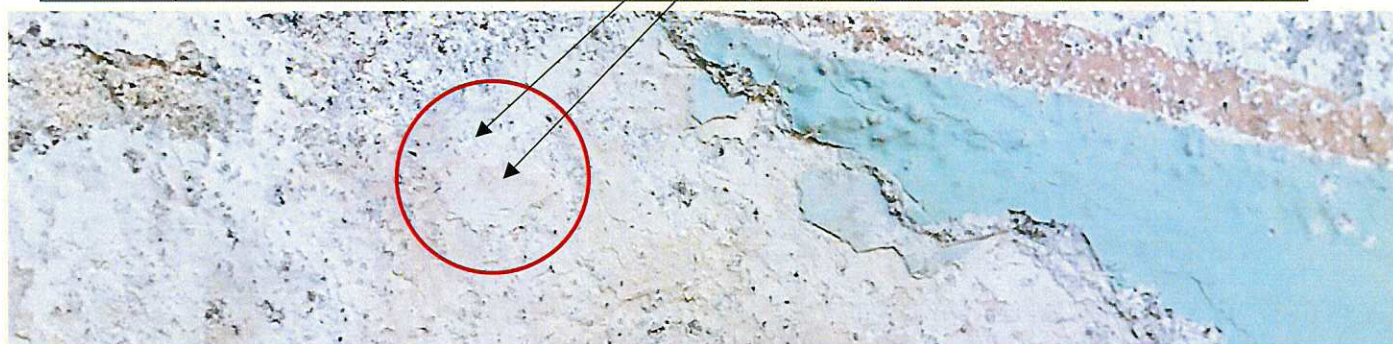

wzornik kolorów: KEIM EDITIO HISTORICH NR 50013

to kolor historyczny klatek schodowych w pawilonie XXVI

TAB.7. 2D. Ściany oryginalnych klatek schodowych pawilonu XXVI wtórnie naprawianych zaprawami cementowo-wapiennymi z widocznymi przemalowaniami

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
4	IV	lata 50. do 70. XX wieku lata 70.XX w.	farba olejna lamperia		3 odcienie zieleni groszkowej biel zaprawy
3	III	1945	farba kredowo- klejowa		pasek, ciemny beż
2	II	do 1945	farba kredowo- klejowa		ciemny beż
1	I	1893-1898	relikt farby wapiennej		jasny beż
0			podłoże ceglane na tynku wapiennym i cem.wapiennym		cegła czerwona, maszynowa tynkowana

KOLORY PIERWOTNE ZBLIŻONE DO: RAL 9002 RAL 9006

TAB.8. 3.3. Warstwy malatury na badanych elementach żeliwnych

1.C. Żeliwne, pierwotne słupy oraz narożne listwy ścienne

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
4	IV	lata 70.XXw	farba olejna		biel tytanowa
3	III	Po 1945	farba olejna		ciemna szarość w odcieniu ciepłym
2	II	do 1945	farba olejna		popielaty
1	I	1893-1898	farba olejna		cokół jasna szarość + górze odcień kremowy
0			podłoże żeliwne		żeliwo w kolorze grafitu

Fotografie do 1C, na kolejnej stronie.

WOJEWODZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku

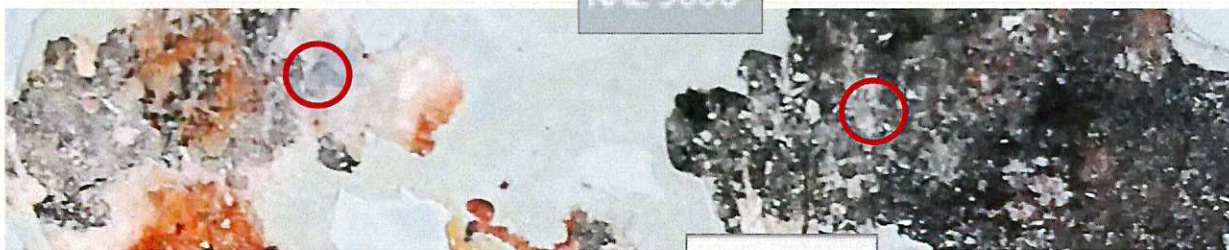
Starogard Gdański, 2022

ul. Dyrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk 8

Odkrywka dolnej, cokołowej części słupa

RAL 9006

Odkrywka górnej, części, trzon słupa wraz z głowicą

RAL 9002

TAB.9.

2.C. Stalowe, pierwotne balustrady schodowe

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
4	IV	lata 70.XXw	farba olejna		jasna zieleń miętowa
3	III	Po 1945	farba olejna		ciemna szarość
2	II	do 1945	farba olejna		biel podkładowa
1	I	1893-1898	farba olejna		beżowy, jak najstarsze drzwi
0			podłoże stalowe		Stal zabezpieczana minią ołowiową w kolorze czerwieni, korozja

KOLOR PIERWOTNY PODOBNY DO:

RAL 7044

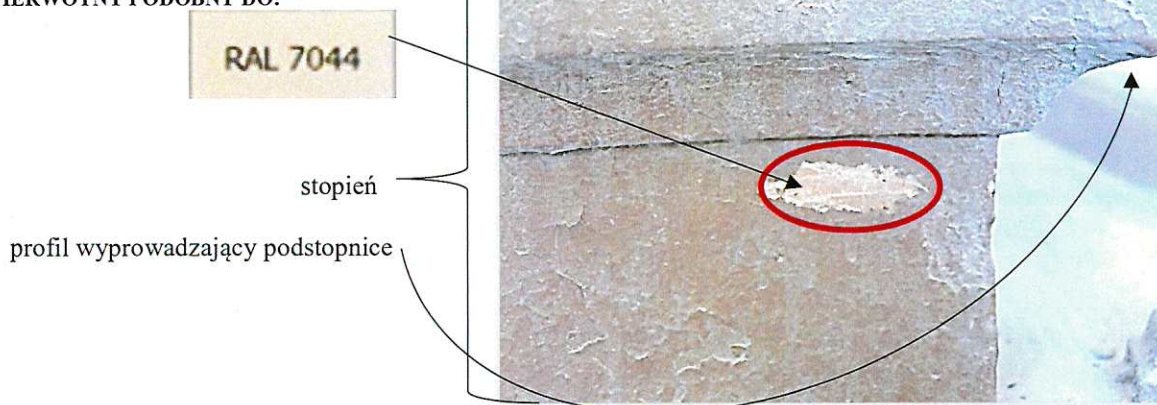
WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

TAB.10 1.D. Betonowe schody „groszkowane” oryginalnych klatek schodowych

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie	Charakterystyka spoiwa	Kolor	Charakterystyka barwy
2	II	po 1945	farba olejna		ciemny beż/ugier
1	I	1893-1898	beton barwiony w masie farbą mineralną		kolor beżowy
0			podłoże beton		beton odlewany z „groszkowaną” stopnicą

KOLOR PIERWOTNY PODOBNY DO:

Podsumowanie badań kolorystyki wnętrza¹

Obserwowano około 20 samoistnych odkrywek na wewnętrznych częściach budynku. Do opisu w tabelach stratygraficznych wybrano 10 najlepiej rozwarstwionych punktów, które pogłębiono. Odkrywki zaznaczono na rysunku/rzucie 1, 2, 3. Podczas wykonywania odkrywek pobierano materiał do badań mikroskopowych w celu określenia składu oraz struktury zapraw, co następnie wpisano do tabel stratygraficznych (10 TABEL STRATYGRAFICZNYCH).

4. Wyniki badań konserwatorskich

Podczas wykonywania badań dotarto do oryginalnego lica cegieł budujących mury, zapraw wiążących, tynków oraz oryginalnej kolorystyki ścian, elementów żeliwnych, stalowych i drewnianych. Odkrycie pierwotnej malatury tynków ściennych pralni i kuchni było utrudnione z uwagi na niemal całkowite umycie ścian z pierwotnych farb wapiennych przed wykonaniem nowej warstwy. We wnętrzach kuchni oraz pralni zawsze panowała atmosfera podwyższonej wilgotności. Dlatego pierwotne dekoracje ścienne, powyżej lamperii z lastriko, dość szybko uległy zniszczeniu. W wilgotnym pomieszczeniu generującym parę wodną, która w zderzeniu z chłodniejszą ścianą, spływała przez lata rozpuszczając i rozpuszczając spoiwo wapienne farb pierwotnych. Dość szybko, przed wojną pomalowano ściany nową farbą, klejowo-kredową mocno wiążącą warstwy wierzchnie podłoża, bez całkowitego usunięcia łuszczących się warstw pierwotnych. Z jednej strony dobrze się stało, gdyż podczas badań można było odnaleźć

¹ Badania stratygraficzne wykonano w miejscach uszkodzonych lub osłabionych pogłębiając samoistne odkrywki.

historyczną warstwę tła, a także kolor graficznej monochromii. Dowodem potwierdzającym pierwotność dekoracji ściennej są fotografie kuchni oraz pralni wykonane w 1898 roku (dok. fotograficzna). Niestety, z powodu braku odpowiedniej wentylacji, destrukcja ścian trwała i zmuszała do coraz to nowych remontów. Pojawiały się nowe powłoki malarskie w kolorze zupełnie odmiennym od warstwy pierwotnej. Zaczęto również używać farb olejnych, alkidowych, które miały powstrzymać ciągłe brudzenie pomieszczeń i złuszczenie farb wodnych. Tym sposobem podczas wykonywania odkrywki naliczono 13 warstw wtórnych i dwie oryginalne na podłożu ceglanym (kuchnia oraz pralnia). W kuchni zniszczenia były o wiele większe. Objęły swoim zakresem nie tylko ściany ceglane, ale również okładziny ścienne lastriko, posadzki, stropy piwnic pod kuchnią. W związku z czym, kuchnia niemal całkowicie została pozbawiona pierwotnych elementów wystroju. Dlatego większość obecnych badań prowadzono na oryginalnych elementach pralni.

Relikty stolarki drzwiowej, drewnianą obudowę pierwotnego magła, również wielokrotnie przemalowano, a odnalezienie oryginalnych kolorów w badanych odkrywkach nie było łatwe.

Udało się określić kolorystykę detali żeliwnych, stalowych, metaloplastycznych, a także odkryto pierwotną, strukturalną barwę betonowych schodów istniejących w zabytkowych klatkach schodowych. Analizy wykonanych odkrywek sondażowych **wykluczyły istnienie zabytkowych polichromii** ściennych. Natomiast **odkryto monochromie** w kolorze grafitowym, co potwierdziły historyczne fotografie. Wnętrza budynku szpitala były wielokrotnie i gruntownie remontowane. Wykonane podczas badań odkrywki wskazują, że stropy/sufity i ściany pralni, a także piwnicy pod nią malowano rzadziej – świadczy o tym niewielka ilość warstw wtórnych. Na ścianach w przebadanych pomieszczeniach odnaleziono liczne przemalowania klejowo-kredowe, emulsyjne, olejne/alkidowe. Te ostatnie, pomimo wrażenia czystości i świeżości, wyrządziły najwięcej szkód.

Kolorystykę pierwotną określono w przybliżeniu na podstawie wzornika kolorystycznego RAL. Niektórym warstwom przyglądano się uważniej i precyzowano kolor na podstawie wzornika farb historycznych KEIM EDITIO HISTORICH. Wyniki badań z racji śladowych ilości odnalezionych pierwotnych wymalowań mogą stać się jedynie punktem wyjścia do stworzenia nowego projektu kolorystycznego wnętrza. Pierwotne tynki ścienne wykonano jako dwu warstwowe, grubości około 2 cm. Warstwa spodnia zawiera grubsze kruszywo, a wierzchnia drobniejsza, zatarte na gładko lub, jak w przypadku kuchni oraz pralni – malowano bezpośrednio na powierzchni ceglanej, bez izolacji, przecierki - stąd do dziś widoczne są wątki ceglane, główkowe. Ścieżkę barwną wytyczyła oryginalna posadzka kamionkowa w kolorze kremowym oprawiona w czarną bordiurę. Do pomalowania wszystkich innych elementów: ścian, stolarki drzwiowej, żeliwnych słupów, betonowych schodów i metaloplastycznych balustrad wykorzystano **zabytkową posadzkę jako punkt wyjścia do dekoracji pozostałych elementów architektonicznych wnętrza**. Dlatego pierwotne ściany, zyskały kolor tła, jak tło posadzki, a dekor, jak bordiura. Górna część ozdobnego wspornika stropów, czyli żeliwnych słupów – to kolor ścian. Cokół słupów to jaśniejsza kompilacja grafitu/ciemnej szarości.

Drzwi, betonowe stopnie wybarwiono na kolory cieplejsze, beżowo/ugrowe². Natomiast metaloplastyczna balustrada „pasuje” do pierwotnych kolorów ścian i posadzek pomieszczeń

² Za wyjątkiem drzwi prowadzących do piwnicy pod kuchnią - odbiegających od pozostałych delikatniejszą formą, zdobieniem płycin. Drzwi wyglądają na starsze, ale ich pierwotny kolor RAL 7044, powtarza się jako relikty również w innych elementach wnętrza.

gospodarczych. Zielonkawy beżowy kolor dębiny zaledwie muśniętej przezierną, zabezpieczającą powłoką beżu „dopasowano” do stalowych balustrad, drzwi i posadzek.

PODSUMOWUJĄC:

1. Wnętrza budynku, jego funkcja gospodarcza - zbliżone są do industrialnego modernizmu, na wskroś funkcjonalnego, ale z elementami wysoce estetyzującymi, jak odkryte monochromie ścienne (geometryczne, szablonowe wzory), unikatowe lamperie z lastriko, spójna kolorystyka wewnątrz oscylująca wokół kolorów kremowych, beżowych, brązów, szarości i grafitów
2. Zachowany pierwotny magiel z tabliczką znamionową i numerem patentu, czy wanny wykonane z lastriko dokładnie powtarzające kolory okładziny ściennej to -relikty przeszłości, dawnych funkcji, które, zmodernizowane, pozostawiając magiel i wanny jako przedmioty bezużyteczne
3. Przywrócenie historycznej kolorystyki pomieszczeń pozwoli na powrót do wartości pierwotnych, szczegółowo opracowanych przez dawnych projektantów
4. W odczuciu konserwatorskim najważniejsze są pozostawione w formie „świadka historii”, wciąż funkcjonujące wnętrza hal pawilonu XXVI. Ważne są nie tylko dla budynku opracowywanego w niniejszej dokumentacji, ale również dla całego założenia szpitalnego, ponieważ charakteryzują się niepowtarzalną, unikatową formą architektoniczną zaprojektowaną z dużą dbałością o estetykę tych wysokich, katedralnych wnętrz mimo, że od początku miały pełnić wobec szpitala jedynie role służebne, gospodarcze.
5. Poza pomieszczeniami przyziemia i piętra, pozostała kubatura nie była pierwotnie wykorzystywana. Jedynie na II piętrze/poddaszu puste pomieszczenie użytkowano jako suszarnie bielizny szpitalnej. Współcześnie wprowadzono do budynku nowe funkcje – mieszkalne. Jednakże były to pomieszczenia prowizoryczne, bez toalet i wszelkich wygód.
6. Obecnie budynek ma być poddany rewitalizacji w dosłownym znaczeniu. Pawilon XXVI zostanie „ożywiony”, stanie się wnętrzem na poły gospodarczym, zmodernizowanym, ale również społecznym, terapeutycznym. Stąd projektowane pokoje gościnne, dźwigi osobowe, dźwig gospodarczy itd. Przede wszystkim budynek zostanie naprawiony, czego brakowało przez ostatnie dziesięciolecia, i przystosowany do nowych funkcji, koniecznych ze względu na współczesne potrzeby szpitala.

RZUTY KONDYGNACJI PARTERU I PIĘTRA Z OZNACZENIEM WYKONANYCH BADAŃ KONSERWATORSKICH.

Na etapie przygotowywania wniosku do WUOZ w Gdańsku o pozwolenie na wykonanie badań konserwatorskich, obiekt nie był tak rozpoznany, jak obecnie, po zakończeniu analiz konserwatorskich. Stąd niektóre proponowane punkty badawcze przeniesiono opodal lub zrezygnowano z części ze względu na powtarzalność warstw.

Na poniższych rzutach parteru oraz piętra oznaczono miejsca badawcze (10 szt.), opracowano je w trakcie analiz i zamieszczono w tabelach stratygraficznych.

Rysunki/rzuty poszczególnych kondygnacji pozyskano od Biura Projektowego:

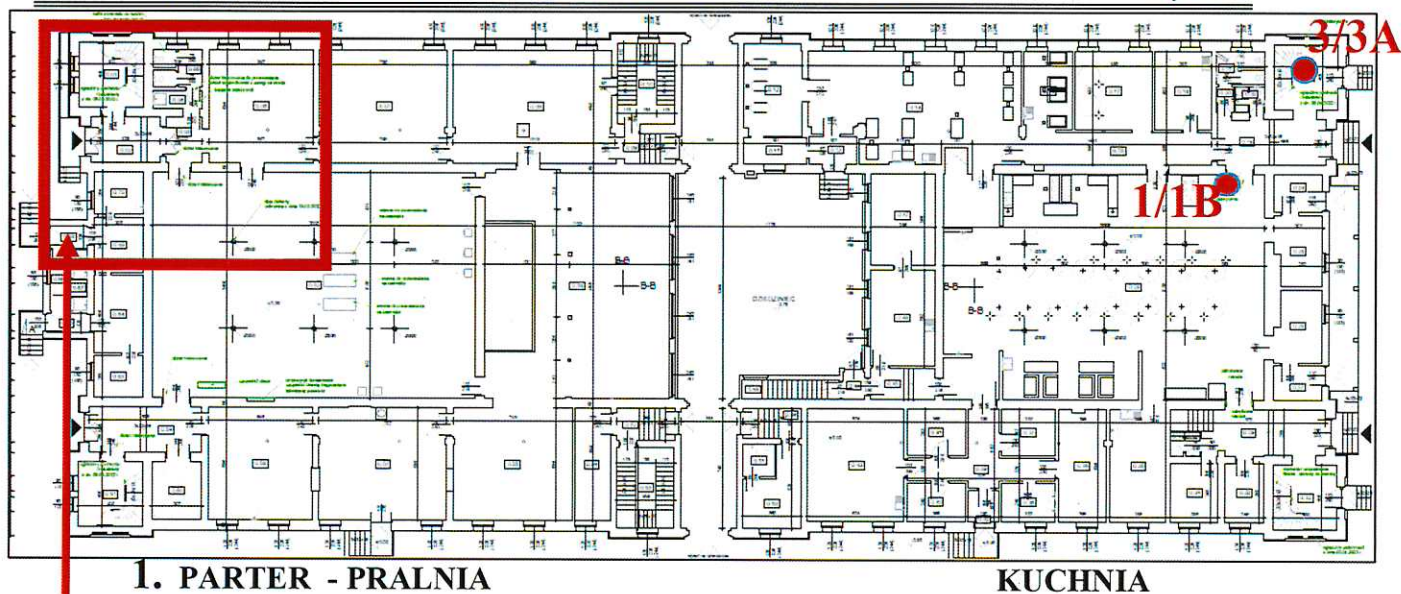
MM PROJ-BUD MARCIN MŁODZIANKIEWIC

Starogard Gdański, 2022

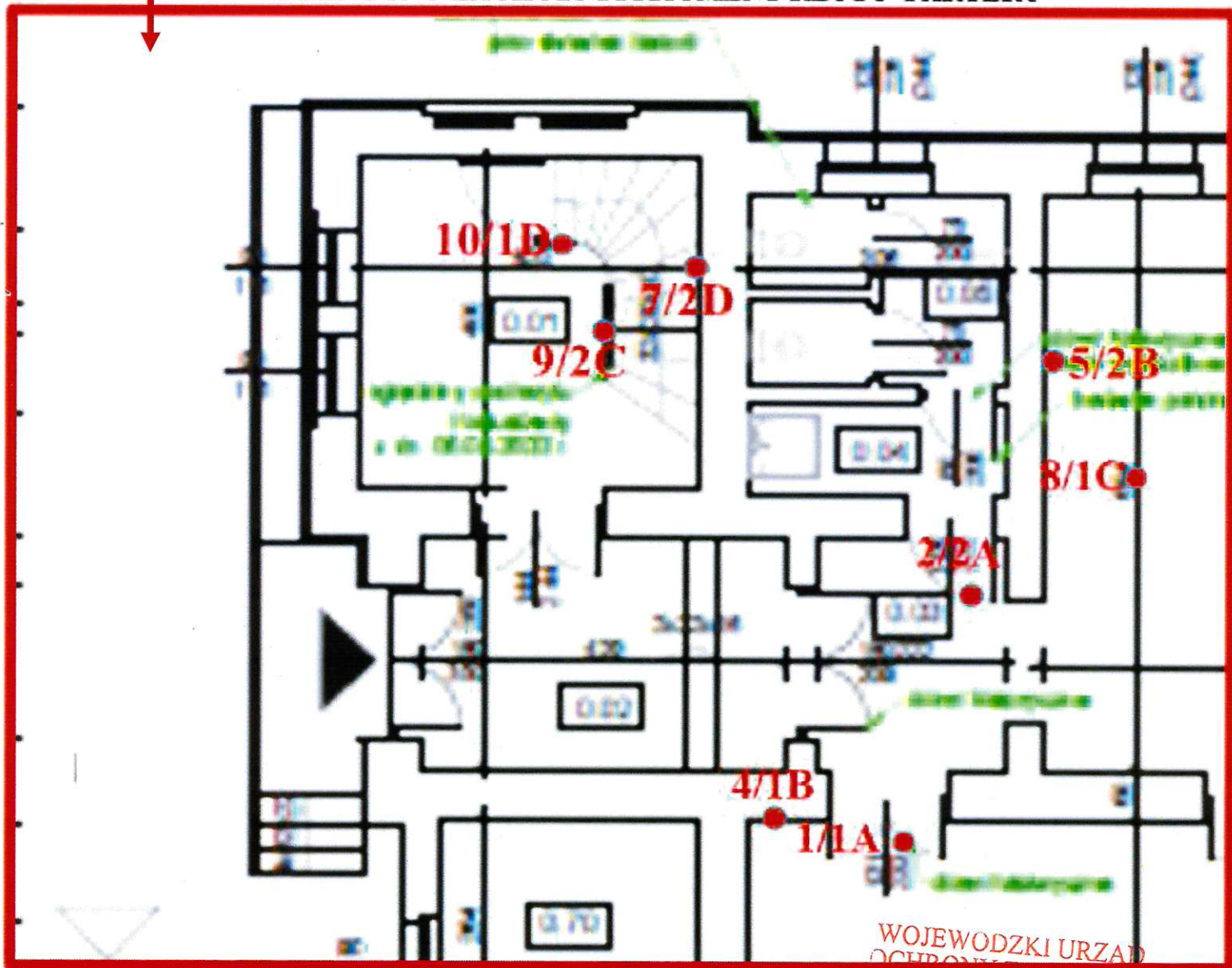

**WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTEKÓW**
w Gdańsku
ul. Dyrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

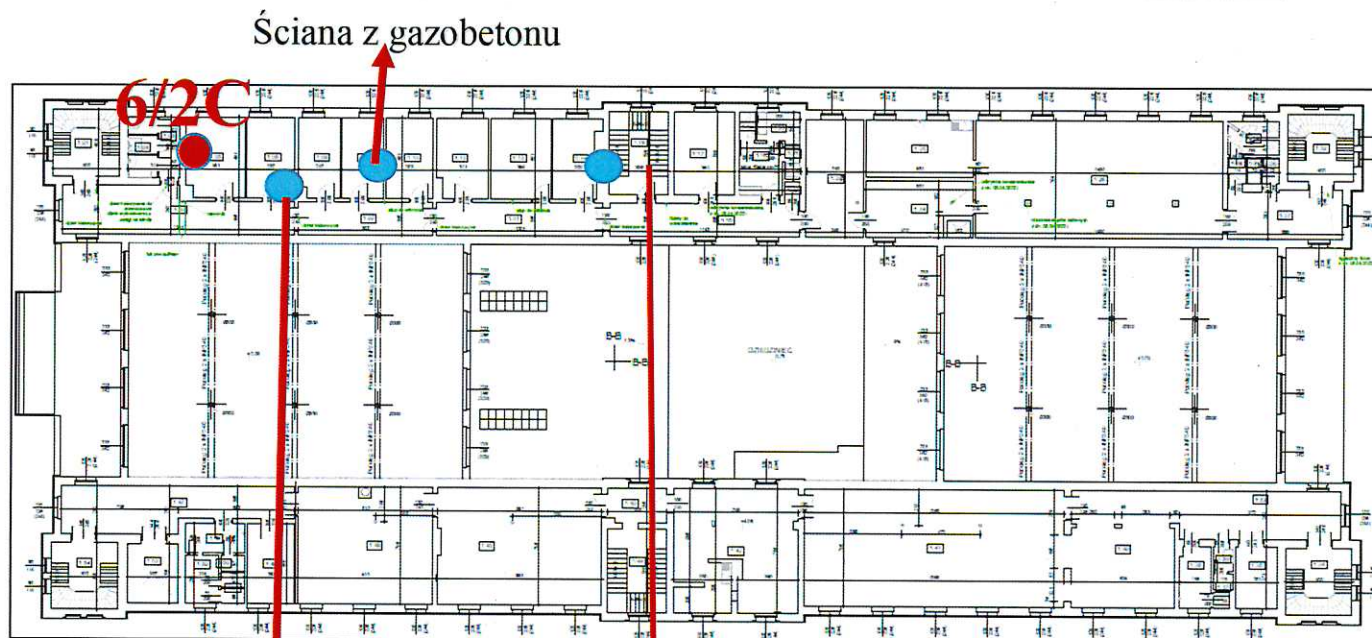

PÓŁNOCNO ZACHODNI FRAGMENT RZUTU PARTERU

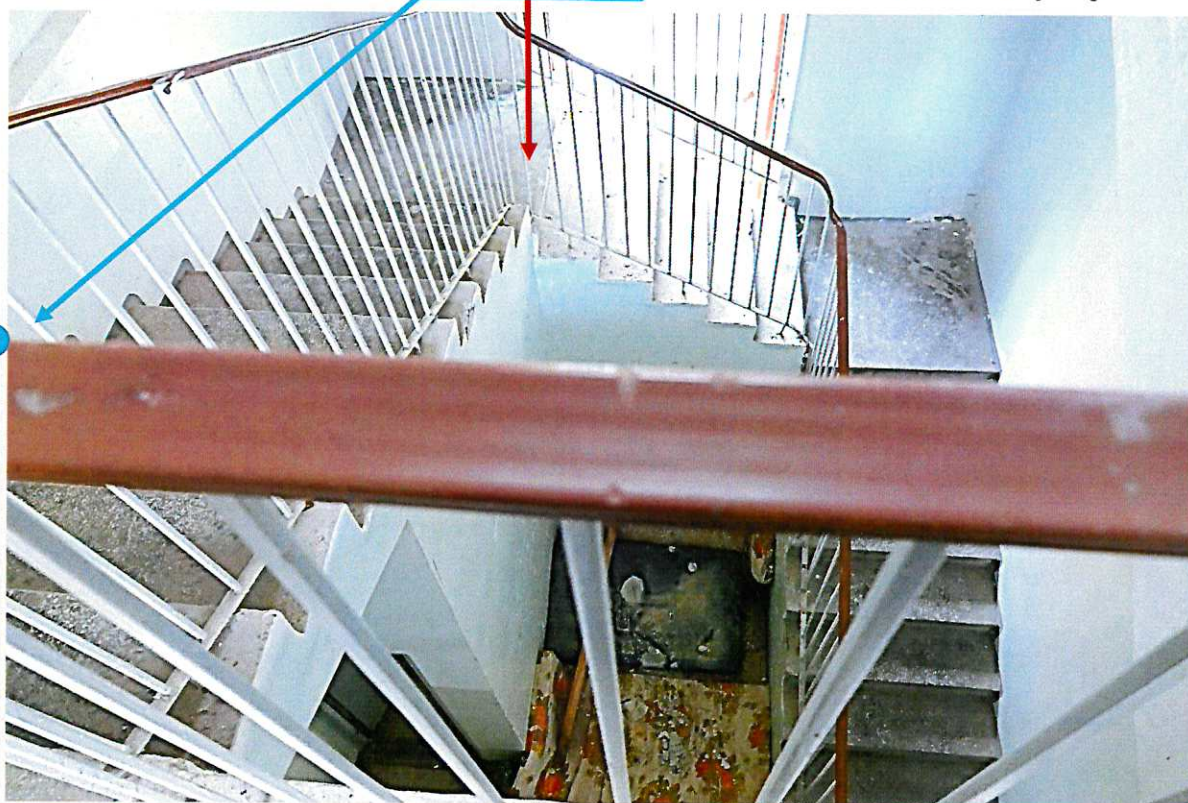

2. I PIĘTRO -NAD PRALNIĄ

NAD KUCHNIĄ

Żeliwny słup konstrukcyjny, podobny do tych na parterze -obudowany ścianami.
Współczesna klatka schodowa z zachowanymi kratkami wentylacyjnymi
i zabytkowymi pokrętlami – dolna część ściany wtórne klatki sch. do estetyzacji.

opracowała: dr Ewa Jachnicka

Ewa Jachnicka
WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTEKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrekcyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

Starogard Gdański, 2022